

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ І МЕНЕДЖМЕНТУ
Кафедра економіки та підприємництва ім. проф. І. М. Брюховецького

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

освітній ступінь – «Магістр»

на тему: **Шляхи економічного розвитку територіальної громади**

Виконав: здобувач вищої освіти за спеціальністю
051 «Економіка» (ОП Економіка місцевого розвитку)
Кригін Володимир Вікторович

Керівник: **Башлай Сергій Вікторович**
к.е.н., доцент кафедри економіки та підприємництва
імені професора І. М. Брюховецького

Суми – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ШЛЯХІВ ЇХ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ	8
РОЗДІЛ 2 ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОБ'ЄДНАНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ В КОНТЕКСТІ ОЦІНЮВАННЯ МІСЦЕВОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ (НА ПРИКЛАДІ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ТГ)	19
2.1 Загальна організаційно-економічна характеристика Миколаївської територіальної громади	19
2.2 Оцінювання бюджетного потенціалу територіальної громади	27
2.3 Дослідження стану та результатів діяльності Миколаївської селищної ради як органу державного управління механізмом економічного розвитку територіальної громади	35
РОЗДІЛ 3 ВИЗНАЧЕННЯ ШЛЯХІВ ТА ІНСТРУМЕНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ДЛЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ	42
3.1 Концептуальні засади визначення доступних напрямків економічного розвитку територіальної громади в сучасних умовах	42
3.2 Обґрунтування організаційно-економічних засад розвитку Миколаївської територіальної громади	49
3.3 Використання проєктів міжнародної технічної допомоги для відновлення ресурсного потенціалу в контексті забезпечення економічного розвитку громади	55
ВИСНОВКИ	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	66

ВСТУП

Сучасний стан життєдіяльності людини формується в умовах постійних змін, що відбуваються, практично, безперервно і викликані результатами творчої та економічної роботи. Взагалі, такий безперервний процес змін прийнято називати розвитком, а в його зміст, частіше за все, вкладають поступове вдосконалення технологічних та соціальних платформ, що призначені для визначення укладу життя населення. Перенесення згаданих явищ (змін чи розвитку) в регіональну/місцеву площину життєдіяльності людини, дозволяє сформулювати означення процесу розвитку в контексті місцевого середовища. Таким чином, мова вже йде не просто про процес послідовних змін, а визначає хід позитивного розвитку територіального масштабу, якість якого можна оцінити об'єктивно за допомогою комплексу соціально-економічних параметрів, а сприймати через відчуття, учасниками відповідної громади, особистого комфорту та загального задоволення.

Звідси, місцевий розвиток – це об'єктивний процес, що відбувається не сам по собі, а за участю найбільш зацікавлених в ньому учасників – мешканців відповідного територіального формування, в першу чергу, громади. Прагнення до власного розвитку стимулює її мешканців об'єктивно усвідомлювати його цілі, розуміти наявні та потенційні конкурентні переваги (а також небезпеки і загрози), сприяє ефективному та економному використанню ресурсів, а також запровадженню контролю за їх використанням.

Варто підкреслити, що питання економічного забезпечення територіальних громад, а головне формування сприятливих умов для їхнього подальшого економічного розвитку набули максимальної актуальності, особливо в умовах нових викликів, перед якими постала сьогодні Україна. Розвиток територіальних громад вимагає змін та удосконалення методів і підходів до процесів управління ними з метою стимулювання та активізації процесів всього регіонального розвитку.

З цієї позиції, дослідження теоретико-методологічних та організаційних засад забезпечення питань формування, оцінки та визначення ефективності

соціально-економічного розвитку територіальних громад, а також результати аналізу їхнього створення, об'єктивно підкріплені дослідженнями економічної діяльності, особливостей ресурсного забезпечення, що розглянуті в працях наступних вітчизняних дослідників: Андрєєвої Н., Бочка М., Буркинського Б., Данилишина Б., Зайцевої Л., Іщенко О., Крамаренко І., Лагодієнка В., Лендела М., Мельника О., Павлова О. та ін., а також іноземних науковців: Вебера А., Вірта Л., Гуннарсона М., Гурне Б., Зіллера Ж., Ізарда У., Кітінг М., Кейнса Дж. М., Тюнена Й. та цілого ряду інших.

Не зважаючи на відчутно вагому кількість досліджень із визначених питань формування та реалізації ефективного механізму економічного розвитку територіальних громад, в даний час, ще далеко до однозначності рекомендацій конкретних дієвих шляхів та методології обґрунтування їхньої реалізації. Крім цього, загострення військового протистояння з росією, посилює ознаки агресивності та непередбачуваності в економічній сфері і додатково актуалізувало потребу в дослідженнях моделей сталого розвитку територій за умов глобальної турбулентності.

Метою дослідження стало формування теоретико-методичних та організаційних засад обґрунтування шляхів економічного розвитку територіальної громади із урахуванням безперервного впливу на її функціонування змін турбулентного характеру.

Для досягнення поставленої мети були визначені та вирішені наступні завдання:

- розвинуто теоретичну основу економічних засад функціонування територіальної громади;
- визначено компоненти організаційно-економічного механізму управління розвитком сучасної територіальної громади;
- досліджено особливості соціально-економічного розвитку Миколаївської територіальної громади;

- здійснено комплексне оцінювання рівня ресурсного потенціалу, як головної передумови забезпечення інвестиційної привабливості громади;
- визначено можливості забезпечення сталого економічного розвитку територіальної громади завдяки формуванню прийняттого підприємницького середовища;
- сформовано економічний інструментарій відтворення ресурсного потенціалу територіальної громади;
- обґрунтовано перспективи подальшого розвитку Миколаївської ТГ в нових умовах життєдіяльності.

Об'єктом дослідження є процес економічного забезпечення територіальної громади з метою адаптації інструментів та активізації механізму її сталого розвитку.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, організаційних та методичних підходів до забезпечення сталого економічного розвитку територіальної громади в умовах децентралізації.

Кваліфікаційна робота характеризується наявністю як теоретично, так і практично значимих результатів дослідження, що полягають у можливості використання отриманих результатів для подальшого поглиблення методологічних засад та розв'язання практичних задач, що з'являються через необхідність активізації відновлювальних процесів та забезпечення перспектив подальшого розвитку визначеної територіальної громади.

Підготовка результатів наукового дослідження, за виконаною кваліфікаційною роботою, базувалася, в першу чергу, на методологічній та теоретичній основі, що склали положення економічної теорії, теорій територіальності (регіоналізму), принципи управління сталим розвитком, а також інші наукові здобутки вітчизняних і зарубіжних дослідників економічних відносин в сфері регіональної політики та процесів децентралізації функцій місцевої влади.

У роботі було використано наукові методи, так як: монографічний, діалектичний для всебічного вивчення сутності та змісту територіальної громади як суб'єкта управління її економічним розвитком, а також впливу

загальнодержавних економічних процесів та причинно-наслідкових зав'язків на перспективи розвитку громади. До використання методів систематизації та узагальнення автор роботи звертався через необхідність виявлення передумов, індикаторів та формуючих чинників глобальної турбулентності для розвитку нових територіальних формувань (громад) в Україні, взагалі.

Щоб досягти чіткості виконання мети та розв'язання зазначених задач, в кваліфікаційній роботі магістра було використано загальнонаукові та економічні методи. Зокрема, це методи аналізу та синтезу, що застосовувалися для здійснення економічної оцінки розвитку Миколаївської територіальної громади. Графічна візуалізація була застосована для наочного представлення результатів аналізу/розрахунків.

Просторовий метод дозволив визначити узагальнені тенденції формування механізму економічного розвитку громади. Окремі компоненти статистичних методів дослідження були задіяні з метою характеристики динаміки соціально-економічного розвитку територіальної громади. А економіко-статистичний підхід дослідження став у нагоді при оцінюванні бюджетного потенціалу територіальної громади. В свою чергу, абстрактно-логічний та системно-структурний методи наукового дослідження сприяли обґрунтуванню узагальненого підходу до управління економічним розвитком територіальної громади на засадах реформи децентралізації, організаційно-економічного механізму та стратегічних напрямків розвитку бізнес-середовища за умов, що склалися в країні.

Інформаційну базу досліджень в кваліфікаційній роботі здобувача вищої освіти склали: закони, постанови, положення та інші нормативно-правові акти України та органів місцевої влади; наукові праці вітчизняних та закордонних вчених (статті у вітчизняних та іноземних фахових журналах, збірниках наукових праць та ін.); офіційна інформація урядового Web-порталу Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України і оприлюднені дані Державної служби статистики України; показники статистичної та фінансової звітності Миколаївської територіальної громади; довідникова інформація з офіційних

електронних (інтернет) джерел, а також власні напрацювання здобувача вищої освіти за темою дослідження.

Зокрема, окремі висновки щодо результатів, проведеного в кваліфікаційній роботі, дослідження доповідалися автором на тематичній III-й Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток територіальних громад: правові, економічні та соціальні аспекти» (01-02 листопада 2023 р., м. Миколаїв, Сертифікат учасника на 0,5 кредиту ECTS) та Всеукраїнській науковій конференції студентів та аспірантів, присвяченій Міжнародному дню студента (13-17 листопада 2023 р., м. Суми), а також були опубліковані у збірниках матеріалів зазначених науково-практичних заходів.

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел із 37 найменувань та додатків.

Текст кваліфікаційної роботи викладений на 60 сторінках комп'ютерного тексту, робота містить 12 таблиць, 7 рисунків і 4 додатки, у яких наведені форми фінансово-економічної звітності Миколаївської ТГ за 2020-2022 рр.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ШЛЯХІВ ЇХ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ

Розвиток територіальної громади в сучасних умовах, в першу чергу, залежить від наступних чинників: нормативно-правового забезпечення та регулювання відносин; формування ефективної структури апарату місцевого управління; здійснення стратегічного планування; визначення та раціональне використання ресурсного потенціалу території; узгодженості інституційної, соціальної, економічної, екологічної та інформаційної сфер території.

Починаючи з квітня 2014 року в Україні триває реформа децентралізації, результатом реалізації стало створення значної кількості об'єднаних територіальних громад, які започатковують нові підходи до місцевого економічного розвитку [1].

Накопичений світовий досвід дає підстави стверджувати, що для створення стійких умов соціально-економічного розвитку місцевих адміністративно-територіальних одиниць необхідною умовою є забезпечення ефективної організації роботи на засадах формування позитивної динаміки економіки території, яка виступає ключовим базисом її життєзабезпечення. Національні особливості розвитку системи місцевого самоврядування та практичного функціонування територіальних громад вказують на важливість побудови організаційно-управлінських та економічних моделей, відповідно до особливостей кожної окремої території та її специфічних умов існування [2].

Сучасна територіальна громада виступає центром економічного зростання в складі відповідного регіону та держави, в цілому. Як правило, у кожній громаді створений підрозділ (офіційний орган, робоча група чи ін.), функціями якого є пошук інструментів та визначення напрямків забезпечення ефективного економічного розвитку з обґрунтуванням доцільності їх реалізації. Прийнятність та

ефективність застосування обраних інструментів реалізується завдяки належному, всебічному інформаційному забезпеченню складових потенціалу територіальної громади, що і здатен узагальнювати в собі цифровий аналітичний документ – економічний профіль територіальної громади [3].

Військова агресія росії зумовила надзвичайні виклики як для економіки, так і для всіх відносин, що відбуваються в країні. Було зруйновано і, нажаль, це продовжується, значна частина виробничої, транспортної інфраструктури та житлового фонду, а також установ і організацій соціально важливої та критичної інфраструктури. Ці проблеми, звичайно, позначилися на державному бюджеті та бюджетах місцевих. Воєнний стан та його виклики зумовили для територіальних громад необхідність формувати нові програми соціально-економічного характеру, в залежності від першочергових потреб щодо підтримки та забезпечення ТРО, гарантування безпеки й обороноздатності, облаштування місць укриття, адресної фінансової підтримки військовослужбовців і членів їхніх сімей, а також виконання бюджетних програм з підтримки та забезпечення потреб ВПО.

За умов, що склалися, для територіальних громад стає актуальним питання мати об'єктивну інформацію щодо наявного потенціалу місцевої економіки, конкурентних позицій громади, перспектив та можливостей її розвитку, тощо. Згідно результатів дослідження понад 40 % суб'єктів місцевої влади зазначають, що для відновлення та розвитку економічної сфери не вистачає саме інформації про місцеву економіку [4, 10].

Таким чином, за змістовним наповненням, економічний профіль громади має бути подібним до аналітичної частини стратегії місцевого розвитку та містити детальний опис основних тенденцій соціально-економічного розвитку території. За його даними мають бути забезпечені можливості для аналізу реального стану економіки територіальної громади, що будуть сприяти збільшенню надходжень від оренди нерухомості та за податковими зобов'язаннями, залученню бізнесу та інвесторів для відновлення/розвитку громади, відстежуванню динаміки, стану функціонування та міграції місцевого бізнесу та ін. Крім цього, для територіальної громади, актуальна узагальнююча інформація про її соціально-економічний стан, в

формі економічного профілю, є важливим ресурсом для прийняття оперативних та ефективних управлінських рішень за результатами оцінювання різних складових потенціалу, з урахуванням виявлених негативних тенденцій чи визначених напрямків пріоритетних змін [5, 14].

Для України питання функціонування територіальних громад та забезпечення сприятливих умов для їхньому економічному зростанню набули найбільшої актуальності, особливо в умовах нових викликів. Євроінтеграційні процеси вплинули на формування нового базису планування та фінансування сучасних адміністративно-територіальних суб'єктів.

Світовий досвід вказує на те, що створення стійких умов для соціально-економічного розвитку територіальних одиниць, в першу чергу, залежить від формування якісної системи місцевого управління. Саме ефективний рівень організації роботи за всіма напрямками діяльності територіальної громади здатен забезпечити позитивну динаміку її економіки, як основної умови життєзабезпечення.

Матеріальною передумовою функціонування спроможної територіальної громади є належне забезпечення щодо певного обсягу природних, фінансових, економічних, трудових ресурсів. Фінансова самодостатність територіальної громади сприяє її економічній самостійності. При цьому має постійно забезпечуватися підвищення рівня фінансової спроможності територіальної громади.

Дієвими шляхами та діями для вибору вектору економічного зростання громади та пріоритетними напрямками її фінансової політики варто визначити наступні чинники: підвищення добробуту, а також якості життя мешканців громади; формування привабливих інвестиційних умов території; забезпечення сталості зростанню економічної сфери території; формування належної ділової інфраструктури; покращення стану об'єктів технічної інфраструктури; зміцнення доходної бази громади та мобілізація внутрішніх фінансово-економічних резервів; підвищення ефективності бюджетних витрат та ін.

З метою вивчення та проведення об'єктивної оцінки економічного потенціалу територіальної громади, варто, в першу чергу, звертати увагу на результативність формування місцевого бюджету. Відповідно, його результат дозволить означити додаткові можливості для вирішення питань економічного зростання території. Для активізації (чи відновлення) процесу підвищення рівня спроможності громади, органам місцевого управління доцільно визначитися з концептуальними засадами розвитку громади за результатами оцінювання саме її економічного потенціалу [6].

При цьому, до основних уточнюючих груп показників аналізу економічного забезпечення території громади, варто віднести наступні:

- рівень ефективності забезпечення фінансової стійкості місцевого бюджету. Результат оцінки цього компоненту вказує на спроможність органів місцевого управління до наповнення бюджету, виходячи із стану забезпечення власними та дотаційними ресурсами, а також вдалої організації планування, забезпечення розподілу та використання фінансової складової громади.

До групи показників аналізу даної складової прийнято відносити значення наступних рівнів: фінансової спроможності, фінансової автономії та фінансової ефективності.

- стан формування фінансових потоків, що визначає рівень впливу місцевого бізнес-середовища на її економічний стан. До складу даної групи показників нами обрані: динамка обсягів податкових надходжень, середній рівень доходів на 1-го мешканця громади, поточні витрати на збереження та відновлення природного середовища, розміри капітальних вкладень.

- ефективність діяльності бізнесу та інвестиційна привабливість території – група економічних показників, що розкриває масштаби впливу суб'єктів підприємництва та інвесторів на характер економічного зростання, покращення екологічної ситуації, підвищення рівня та якості життя населення, а також інвестиційного стану території [7-9].

Систематична та всебічна діагностика рівня соціально-економічного розвитку територіальної громади спрямована на комплексну оцінку її загального

стану щодо спроможності, ефективності та стабільності наповнення місцевого бюджету та формування фінансових потоків, а також ефективності діяльності суб'єктів бізнес-середовища місцевості з виявленням перспективних та слабких сторін її економічної складової.

Результати аналізу економічного потенціалу територіальної громади, що будуть проведені за всіма описаними напрямками дозволять визначити вектор прямого впливу на формування фінансових надходжень для території – джерела доходної частини її бюджету.

З іншого боку, це дозволить отримати інформацію для додаткових уявлень (знань) про недоліки чи переваги в управлінні місцевим економічним розвитком, що продукує визначення концептуальних засад подальших рішень та дій щодо соціально- економічного розвитку територіальної громади [10-11].

Економічна складова розвитку діяльності територіальної громади на сучасному етапі соціально-політичних умов регіональної політики, обумовлена особливостями певної території, згідно яких місцева влада має визначати стратегію подальшого її функціонування та життєдіяльності.

Розрахунок та впровадження місцевої економічної політики ставить за мету соціально-економічний розвиток території, а також передбачає виконання ключового завдання – забезпечення сталого та ефективного прогресу функціонування громади [12].

Склад та структура організаційно-економічного механізму функціонування органів місцевої влади безпосередньо впливають на результативність діяльності та подальший розвиток життєдіяльності території. До того ж їхнє формування визначається набором нормативно-правових, організаційно-управлінських і кредитно-інвестиційних засобів (інструментів).

Також до важливих компонентів забезпечення механізму соціально-економічного розвитку громад варто віднести доступність та реальність правових, організаційних чи економічних форм взаємодії, що здатні підвищувати рівні інвестиційної привабливості, конкурентоспроможності та приросту ефективності розвитку місцевості (рис. 1.1).

Рисунок 1.1 – Склад та структура ключових елементів забезпечення соціально-економічного розвитку територіальної громади (Джерело: [13-15])

Визначальним чинником забезпечення розвитку громади є нормативно-правове підґрунтя щодо послідовності виконання дій (реалізації заходів) в процесі функціонування місцевого самоврядування. Успішна територіальна громада повинна організовуватися за ієрархічною структурою управління зі стійким зв'язком. Відповідно до положень діючого законодавства, зокрема Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», повноваження та компетенції органів місцевої влади визначаються за принципом відокремленості та повинні мати певну послідовність у підпорядкуванні [16]. Органи місцевої влади, безпосередньо, несуть відповідальність перед населенням громади, за ступінь розвитку її щодо постійного покращення умов та безпеки проживання, а також позитивних змін у

напрямах соціального, економічного та екологічного зростання. Прискорення чи уповільнення економічного розвитку ТГ залежить від результатів роботи місцевої влади щодо здатності генерувати нею процеси управління, зокрема, в контексті, ключових орієнтирів, відповідно до потреб, враховуючи всі відомі внутрішні та зовнішні чинники, а також ризики та загрози для громади [17-18].

Отже, саме побудова організаційної структури органів управління громадою має базуватися на дотриманні загальноприйнятих принципів (інституційного забезпечення, автономії, гнучкості, ефективності, пропорційності, системності, оптимізації та ін.), що сприяють уникненню певної кількості відхилень в роботі. Сама ж модель управління, обрана органами місцевої влади, є індивідуальною для кожної з громад, що передбачає реалізацію різних алгоритмів та інструментів впливу, які базуються на результатах ретельного аналізу та врахування особливостей території: потенціал, його цільове використання, склад та підходи до формування ресурсного та кадрового забезпечення – головних складових для подальшого розвитку територіальної громади [15-16, 19].

Стратегічною метою об'єднаних територіальних утворень, можна вважати, усунення асиметрії та забезпечення сталого економічного розвитку завдяки системному збільшенню, а також акумуляції різних видів ресурсів і досягнення спроможності та покращення життєдіяльності місцевих мешканців. Сам поняття економічного розвитку для територіальних громад вже стало категоріальним поняттям, що визначає рівень забезпечення життєздатності громади. У зв'язку з цим, територія виступає суб'єктом соціальних і економічних відносин певного регіону з, окремо визначеним, рівнем конкурентоспроможності, здатності акумулювати фінансову складову на основі застосування методів оптимального використання, перерозподілу існуючих ресурсних запасів та об'єктивною спроможністю до подальшої стратегічної фінансово-економічної стабільності. На зазначену здатність територіальної громади визначально будуть впливати переваги місцевості та здатність їхнього урахування при управлінні територією. До допоміжних чинників формування задовільного та стабільного рівня при фінансовому забезпеченні, варто віднести: ефективне бізнес-середовище,

конкурентоспроможна взаємодія, «дружелюбні» партнерські стосунки між громадами на локальних (місцевих) та загальнонаціональному рівнях [20].

Отже, економічний розвиток територіальної громади визначається спроможністю територій-учасників об'єднання, в першу чергу, «самостійно або через уповноважені органи місцевої влади забезпечувати відповідний рівень надання послуг населенню в соціальних сферах (освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту та житлово-комунального господарства) завдяки наявних кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці» [21-22]. Звідси, спроможність територіальної громади є визначальною характеристикою для формування шляхів та оцінки перспективи розвиватися території в економічному форматі, за рахунок результативного звернення на наявні внутрішні та зовнішні ресурси. Системним критерієм оцінки ефективності економічної роботи влади буде рівень якості розбудови механізму місцевого управління в залежності від стану якості надання публічних послуг населенню.

Сама ж економічна забезпеченість громади відзначається суттєвим впливом на рівень економічного зростання її території. Природно-ресурсний і потенціал трудових ресурсів відповідної місцевості займають визначальну роль у цьому процесі та формують базис продуктивних сил для сталого економічного розвитку. Вагомими факторами, що безпосередньо впливають на розвиток економічного простору громади, в сучасних умовах, виступають: природно-географічні особливості, галузева структура виробництва (обслуговування), наявність належної кількості природних ресурсів, склад ефективно функціонуючих бізнес-структур, трудовий чи інтелектуальний потенціал, який формує рівень зайнятості у межах території.

Також про рівень розвитку території свідчить стан функціонування соціальної інфраструктури, зокрема: закладів охорони здоров'я, культури, спорту, освіти, соціального піклування та захисту, торгівлі, громадського транспорту, центрів надання адміністративних послуг, побутового обслуговування населення, житлово-комунального господарства та ін. Стимулювання економічного розвитку,

з метою створення матеріальних та духовних благ для місцевого населення, передбачає виваженість підходів до формування стратегії, а також вибору методів та інструментів управління наявними та потенційно доступними ресурсами, з урахуванням передумов для подальшої перспективи.

Звичайно, на практиці існують і перешкоди для розвитку громади: недоліки у організації та функціонування системи управління, вимушені фінансові обмеження чи вичерпаність місцевих ресурсів, недоступність додаткових зовнішніх джерел, впровадження технологічної модернізації чи інноваційні зміни.

Саме з цих та інших причин, для забезпечення економічного зростання, ресурсної спроможності громади, підвищення рівня життєдіяльності населення громади, на законодавчому рівні передбачені заходи щодо адміністративної та фінансової децентралізації, основним призначенням яких визначена оптимізація розподілу засобів публічного управління та фінансових ресурсів.

Пріоритетним компонентом загальної системи формування спроможної громади для сталого розвитку виступає економічний механізм її життєздатності та відтворення ресурсного потенціалу, призначеного для забезпечення самодостатності її існування. Визначальний критерій досягнутої економічної стабільності та зростання територіальної громади – це ресурсного забезпечення. Адже, в сучасних умовах суттєвих диспропорцій, розвиток відбувається за постійного дефіциту коштів на його активізацію та забезпечення сталого характеру. Проведена реформа децентралізації відкоригувала співвідношення владних повноважень між гілками, а тому забезпечення ефективного розвитку та економічного зростання території стало відповідальністю органів місцевого самоврядування, в першу чергу, через нові в сферах самостійного фінансового забезпечення та формування місцевих бюджетів. Згідно положень Методики Кабінету міністрів України, рівень спроможності об'єднаної територіальної громади визначається за критеріями параметру оцінки її рівня в наступній градації:

- значення від 3,9 до 5 високий рівень спроможності ОТГ;
- оцінка від 2,2 до 3,8 – середній рівень спроможності громади;
- значення оцінки від 1,5 до 2,1 – низький рівень спроможності ТГ [21].

В свою чергу, перелік критеріїв оцінки спроможності громади включає наступні параметри:

- населення, яке постійно проживає на території ОТГ;
- площа території громади;
- чисельність учнів, які фактично здобувають освіту в закладах загальної середньої освіти, що розташовані в межах території громади;
- індекс рівня податкоспроможності бюджету ОТГ;
- питома вага суми місцевих податків та зборів у обсязі доходів бюджету територіально громади [16, 21].

З позиції формування загальних надходжень зацікавлені учасники цього процесу мають різні позиції щодо фінансового забезпечення місцевого розвитку, але їх присутність чи, навпаки, відсутність можуть змінити економічну природу інтересів, до яких вони прагнуть. За умов, що склалися завдяки процесам політичної та економічної децентралізації, залучення різного роду стейхолдерів (населення, підприємців, політичного керівництва та ін.) до формування проєктів і програм територіального розвитку стало визначальним елементом для сталості майбутньої життєдіяльності громад. Загальний формат взаємодії перелічених суб'єктів, на засадах спільного вирішення питань місцевого економічного розвитку та досягнення конкурентоспроможного рівня громади, можна представити у вигляді рисунку 1.2.

Реалізація, зазначеними стейхолдерами, визначених напрямків та застосування ними ефективних інструментів впливу на економічний розвиток громади можуть задовільнити всіх поєднаних учасників (громада-населення-бізнес), взаємозв'язок яких – це безперервний цикл певної системи і вони можуть по чергово впливати на формування сприятливого клімату для перспективності функціонування місцевого простору. При цьому, всі суб'єкти отримують власні дивіденди: підприємницький сектор – умови для ефективної роботи; населення – зайнятість та соціальний захист; місцевий бюджет – джерела та інструменти його належного фінансування та напрямки ефективного використання за для покращення умов життєдіяльності, сприяння бізнесу і розвитку громади, в цілому.

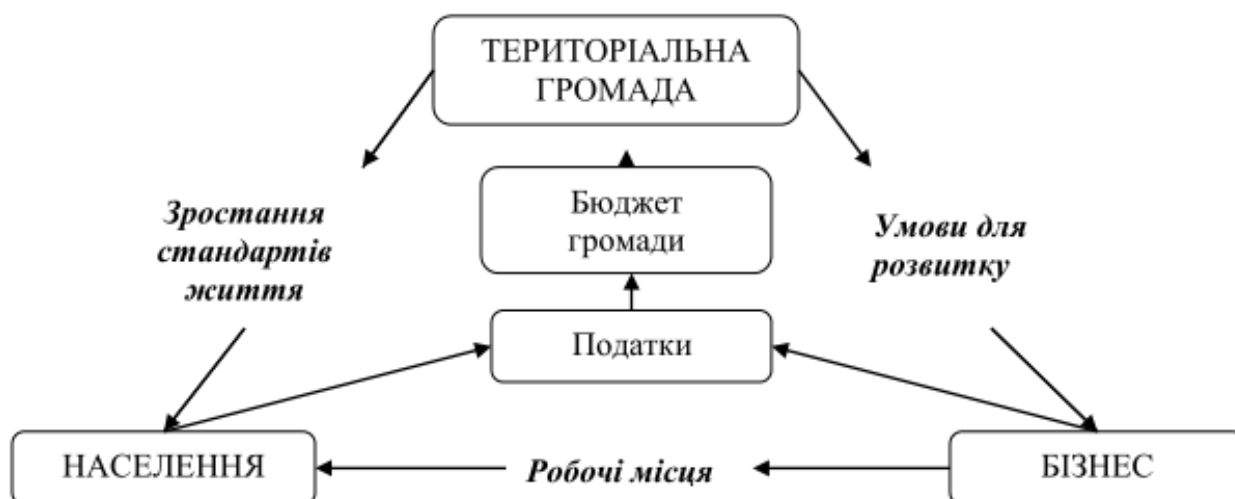

Рисунок 1.2 – Механізм формування взаємовідносин між суб'єктами впливу на економічний розвиток громади [23]

Сталість розвитку територіальної громади базується на результатах визначення, впровадженні ефективних моделі та відповідності механізму планування ресурсного забезпечення території для ефективності її економічного зростання.

Розробка плану економічного розвитку територіальної громади передбачає врахування інтересів всіх зацікавлених учасників відносин – місцевої влади, бізнесу і населення. Реалізація саме такого підходу позитивно вплине на фінансові результати формування місцевого бюджету та загальний соціально-економічний ефект від його використання.

Спроможність територіальної громади, як територіального суб'єкта господарських відносин – це основа конкурентних переваг, що забезпечують їй конкурентоспроможність в економічному просторі області, країни і сприяють підвищенню власної здатності до ефективного функціонування в поточному моменті часу та сталого економічного розвитку в перспективі.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОБ'ЄДНАНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ В КОНТЕКСТІ ОЦІНЮВАННЯ МІСЦЕВОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ (НА ПРИКЛАДІ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ТГ)

2.1 Загальна організаційно-економічна характеристика Миколаївської територіальної громади

Територіальний економічний розвиток впливає на загальне національне зростання. Економічний потенціал кожного регіону (області) країни забезпечують його територіальні суб'єкти економіки та населення, яке мешкає на їхній території, шляхом участі у формуванні місцевих фінансових ресурсів. Дана кваліфікаційна робота спрямоване на дослідження саме економічних засад та можливостей розвитку, окремо визначеної об'єднаної територіальної громади, але з урахуванням передумов, що сприяють ефективному функціонуванню регіону. Звідси, доцільним буде розгляд спроможності Миколаївської територіальної громади до формування економічного потенціалу, як однієї із територіальних складових життєзабезпечення території Сумського регіону.

Відповідно, розгляд та оцінка рівня фінансової спроможності місцевих фінансів та їхньої результативності формування і використання буде розпочато з загальної соціально-економічної характеристики всієї області. Поточний рівень економічної активності Сумської області, безпосередньо залежить від соціального та економічного стану, а також ефективності функціонування первинних одиниць формування територіальної цілісності – громад. Станом, на початок 2023 року, на території області площею 23,834 тис. км², за результатами реформи децентралізації, функціонує 51 об'єднана територіальна громада, що охоплює 1 490 населених пунктів, які, додатково, також формують 5 районів Сумської області. Їхні базові характеристики наведені в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1 – Структура значень узагальнених показників характеристики районів Сумської області, станом на 01.01.2023 р.*

Параметри характеристики	Райони Сумської області				
	Конотопський	Охтирський	Роменський	Сумський	Шосткинський
Чисельність населення, тис. чол.	201,290	123,919	111,636	445,769	185,633
Питома вага, %	18,84	11,60	10,45	41,73	17,38
Площа, тис. км ²	5,187	3,196	3,882	6,504	5,066
Питома вага, %	21,77	13,41	16,29	27,28	21,25
Кількість населених пунктів, од.	311	185	297	450	247
Питома вага, %	20,87	12,42	19,93	30,20	16,58
Кількість територіальних громад, од.	8	9	8	16	10
Питома вага, %	15,69	17,65	15,69	31,37	19,60

*Джерело: складено автором за офіційними даними [30]

Наведені показники свідчать про неоднорідність та різну форматність новостворених (укрупнених) районних адміністративно-територіальних одиниць Сумської області. За всіма вибраними характеристиками переважаючи абсолютні та відносні значення притаманні даним про Сумський район. Зокрема, за кількісним складом населених пунктів та утворених ними об'єднаних територіальних громад найбільший район переважає найближчі за значенням райони в 1,5-25, рази.

Саме до складу Сумського району входить і Миколаївська територіальна громада, яка визначена в якості об'єкту аналізу та визначення потенційних можливостей удосконалення механізму управління її економічним розвитком.

Миколаївська територіальна громада – територіальна громада в Україні, у Сумському районі Сумської області була утворена 18 серпня 2016 року шляхом об'єднання Миколаївської селищної ради та Бобрицької, Верхосульської, Луциківської, Марківської, Супрунівської, Товстянської, Тучненської сільських рад Білопільського району Сумської області. Загальна кількість населених пунктів, які ввійшли до складу добровільного територіального об'єднання становила 39 одиниць. Територія громади, як і більша частина Сумщини, розташована у межах Придніпровської низовини, що віднесена до Лісостепової кліматичної зони [31].

Адміністративний центр Миколаївської ТГ – смт. Миколаївка, в якому проживає 4,2 тис. чоловік, розташований за 32 км від обласного та районного центру (м. Суми) та за 10 км від залізничної ст. Вири. Від залізничної ст. Амбари до селища прокладена залізниця, на якій в межах селища знаходиться залізнична ст. Віринський Завод.

Через населений пункт також пролягає автошлях регіонального значення, від якого на південь і на північ відходять два автошляхи. Від одного з них в північній околиці селища на захід відходить автошлях районного значення.

Переважна частина населеного пункту розташована на правому березі р. Вир. Вище за течією із селищем межують селище Тімірязєвка та с. Павленкове, нижче – села Гостинне та Пащенкове; із заходу примикає с. Веселе, з півдня – с. Сушилине. Географічні координати населеного пункту Миколаївка – $50^{\circ}56'29''$ північної широти та $34^{\circ}22'43''$ східної довготи.

Середня висота над рівнем моря 180 м.

Узагальнений вигляд структурно-управлінської організації функціонування Миколаївської громади, із зазначенням населених пунктів, які входять до її складу, наведено на рисунку 2.1.

Загальна площа Миколаївської територіальної громади становить $512,2 \text{ км}^2$, що становить 7,88 % площі району та 2,15 % загальної території Сумської області. Кількість населених пунктів, які формують склад територіальної громади становить 42 (в т.ч. 2 – селища міського типу), а загальна чисельність населення громади, станом на середину 2023 р. становила 12,132 тис. чоловік. Густина населення території громади – 23,7 осіб / км^2 .

Територією громади протікають такі річки, як: Сула, Вир, Локня та Бобрик. Річна сума опадів складає близько 620-895 мм.

За даними Сумського обласного гідрометеоцентру клімат на території громади – помірно-континентальний. Рівнинний тип території сприяє вільному просуванню атлантичних, континентальних та арктичних повітряних мас. Найнижча температура зими (січень) становила -25° - -30° , найвища – літа (серпень) $+34$ - $+38$ градусів за Цельсієм. Тривалість періоду без морозів – 150-170 днів.

Рисунок 2.1 – Узагальнена організаційно-управлінська структура Миколаївської ТГ (розроблена автором за даними джерел [30, 31])

У зв'язку з вступом в дію відповідних рішень Президента України та Верховної Ради України щодо дії воєнного стану, місцеве самоврядування на

території громади здійснюється з особливостями, передбаченими Законом України «Про правовий режим воєнного стану».

Виконавчим органам Миколаївської селищної ради притаманний певний дефіцит кадрів, через що існує суттєве навантаження на одного працівника.

Окремі території громади зазнали руйнувань унаслідок російської агресії і на працівників лягає навантаження у зв'язку з потребою внесення інформації до Реєстру зруйнованого та пошкодженого майна, чим наразі займається тільки один спеціаліст. До того ж до його функцій входить проведення обстежень пошкодженого та зруйнованого майна.

Недостатньою також є кількість фахівців, які працюють у ЦНАПі, що не дозволяє повноцінно запроваджувати надання широкого спектру адміністративних послуг з урахуванням змінених потреб мешканців громади.

Ресурсний потенціал Миколаївської громади, варто розпочати з аналізу складу та структури земельного фонду території, наглядний формат якого наведено, у вигляді секторної діаграми, на рисунку 2.2.

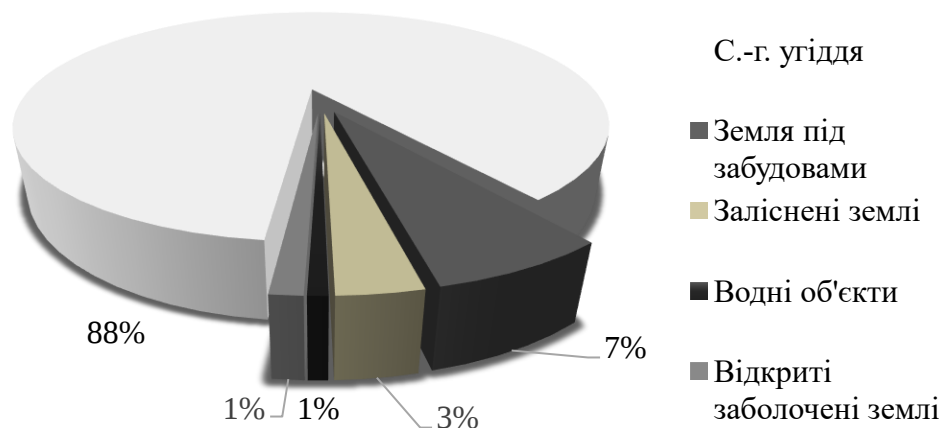

Рисунок 2.2 – Структура земельного фонду Миколаївської ТГ

Дані діаграми демонструють, що переважаючим типом земель, в межах громади, є земельні ресурси придатні для сільськогосподарської діяльності. Їхня частка становить 88 % (чи 37,695 тис. га) від всієї площі земельних угідь громади.

Також, 7 % земельного фонду (2,907 тис. га) в громаді використовується для розміщення об'єктів нерухомості різного (в т.ч., житлового) призначення.

Суттєву частку, у складі земель сільськогосподарського призначення, займає вид землі, єдиним і вагомим призначенням якої, є виробництво продукції рослинництва. Сукупні запаси ріллі в громаді становлять 33,347 тис. га або 88,47 % площі сільськогосподарських угідь.

Населеними пунктами Миколаївської громади з найбільшими площами прилеглої до них ріллі є наступні:

- Миколаївка – 9 042 га;
- Супрунівка – 4 392 га;
- Товста – 4 379,4 га.
- Верхосулка – 3 949 га;
- Бобрик – 3 445 га;
- Тучне – 3 010 га;
- Марківка – 2 892 га;
- Луциківка – 2 238 га.

За офіційними даними Управління статистики в Сумській області, станом на 2022 р., мешканцями Миколаївської територіальної громади офіційно вважалися 11 970 осіб [32]. Це значення чисельності є на 2,73 % (336 осіб) менше у порівнянні з даними 2018 року.

Визначаючи, кадровий потенціал громади (станом до початку російського військового вторгнення), в першу чергу, варто вказати на те, що близько 2 400 осіб (1/5 частина загальної чисельності) на цей час знаходилися в трудових відносинах з працедавцями, чийми офіційними юридичними адресами були інші території (в т.ч., і за кордоном).

Таким чином, чисельність працездатного населення, яке мало б формувати кадровий склад трудових ресурсів громади, безпосередньо, становила – близько 5 тис. осіб. Крім них, частка дітей становила 11,78 %, а пенсіонери займали 27,75 % від загальної кількості осіб, зареєстрованих на території населених пунктів в межах громади.

Структура кадрового потенціалу Миколаївської територіальної громади, станом на початок 2022 року, наведена на рисунку 2.3.

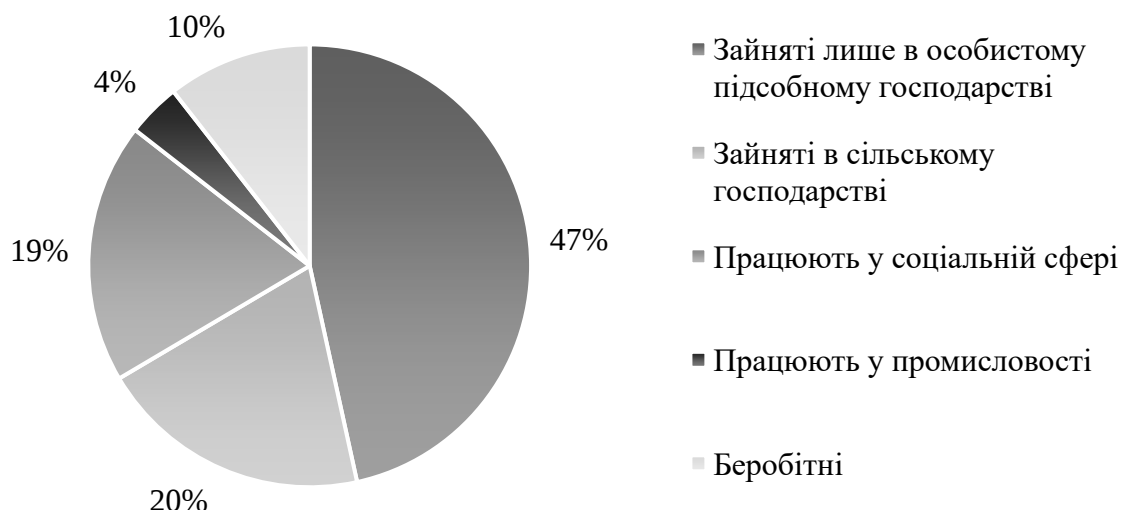

Рисунок 2.3 – Структура трудових ресурсів (населення в працездатному віці) Миколаївської громади, станом на початок 2023 р., %

За даними наведеної діаграми (див. рис. 2.3), переважаюча частка працездатного населення не приймає безпосередньої участі в функціонуванні соціально-економічних сфер громади. Адже, 10 % – це безробітні, а 47 % – особи працездатного віку, які не є найманими працівниками у жодній із функціонуючих в громаді сфер, є зайнятими лише в особистих підсобних господарствах.

Пов'язуючи цей факт з інформацією про масштаби та види земельного фонду громади, можна допустити, що ці особи, в переважаючій кількості, зайняті саме виробництвом сільськогосподарської продукції або іншими підсобними промислами, пов'язаними з діяльністю, що передбачає користування земельними ресурсами, які знаходяться у власності (користуванні) таких осіб. Негативним моментом такої ситуації (особливо, у поєднанні з кількістю осіб, які працюють за межами громади) є те, що реалізація їхнього трудового потенціалу відбувається без прямої участі у наповненні фінансових фондів місцевого значення. Бюджет громади недоотримає надходжень, при цьому має використовуватися, наприклад, для соціальної підтримки таких громадян та їхніх рідних (дітей, пенсіонерів).

До основних роботодавців та, водночас, наповнювачів місцевого бюджету територіальної громади, станом на 2022 рік, варто віднести наступних економічних суб'єктів господарювання:

– у сфері виробництва сільськогосподарської продукції: ТОВ Агрофірма «Вікторія» (працівників (ТР) – 233 чол., чистий прибуток (ЧП) – 855,347 млн. грн.); ПСП «Слобожанщина Агро» (ТР – 257 чол., ЧП – 183,993 млн. грн.); ПП «Дружба 6» (ТР – 8 чол., ЧП – 137,583 млн.грн.); ТОВ «БАК» (ТР – 7 чол., ЧП – 17,718 млн. грн.); ТОВ «Золоті лани 2016» (чистий прибуток – 5,14 млн. грн.); ФГ «Ніка-МС» (ТР – 6 чол., ЧП – 1,206 млн. грн.) та ін.;

– у сфері сервісного обслуговування: ТОВ «Біта» (ТР – 145 чол., ЧП – 10,990 млн. грн.);

– у сфері логістики та транспортного обслуговування: ТОВ «Агро Логістик Системс» (ТР – 35 чол., ЧП – 568 тис. грн.).

Варто, також зазначити, що декілька господарюючих суб'єктів у сфері переробки сільськогосподарської продукції в 2022 році змішенні були припинити свою підприємницьку діяльність і не створювали соціально-економічні блага для громади.

Основою життєздатності та життєзабезпечення громади, звичайно, виступає її функціонуюча економіка, що має функціонувати і під час воєнних дій. Таким чином, економічний потенціал територіальної громади формують місцеві бізнес-структури, які в теперішніх умовах мають отримувати правову підтримку та пільгові умови для своєї роботи, з метою збереження тих потужностей, що можна врятувати та розвивати.

В цьому контексті, прийнятними рішеннями органів місцевого самоврядування, щодо суб'єктів бізнесу, могли б стати: спрощення оподаткування та належна робота на пільгових умовах; впровадження програм фінансової підтримки на особливих умовах під час воєнних дій; першочергове залучення місцевих підприємств до державних замовлень та ряд інших преференцій.

В свою чергу, це сприяло утворенню нових робочих місць, збільшенню податкових надходжень до бюджету громади, що впливало б і на передумови для економічного розвитку території.

2.2 Оцінювання бюджетного потенціалу територіальної громади

Умови та рівень організаційно-економічного забезпечення функціонування територіальної громади залежить від сукупності визначних чинників, серед яких одним із найвагоміших є розвиток та ефективна діяльність суб'єктів господарювання даної території. Поряд з цим фактором, важливим є ступінь наявності та ефективності компонентів організаційного та фінансово-ресурсного забезпечення, що в поєднанні формують позитивні результативність загального стану території громади та рівня її спроможності щодо економічного, соціального та екологічного ефективного управління.

Однак, потенційну спроможність забезпечення життєздатності територіальної громади здатна надати саме економічна основа її функціонування та розвитку – прийнятне внутрішнє фінансово-ресурсне забезпечення. Тобто, це місцевий бюджет, сформований відповідно з принципами бюджетної політики України, а саме:

- збалансованості;
- єдності;
- самостійності;
- обґрунтованості;
- ефективної результативності;
- стабільності;
- цільового використання бюджетних засобів;
- публічності;
- неупередженості;
- справедливості;
- відповідальності [33].

Водночас, саме зростання статусу територіальної громади, вартості робочої сили, визначення нею власної фінансово-економічної перспективи, ефективна реалізація внутрішнього потенціалу та забезпечення інвестиційної привабливості варто віднести до об'єктивних цілей органів місцевого самоврядування

Миколаївської ТГ. Фінанси громади – відносно самостійна система економічних відносин, що забезпечує формування, розподіл та використання грошових коштів місцевого бюджету з метою виконання наданих органам місцевого самоуправління повноважень та обов’язків відносно удосконалення добробуту мешканців у всіх сферах їхньої життєдіяльності. Здатність самостійно формувати місцевий бюджет Миколаївської громади, знаходити шляхи примноження його доходної частини, вести раціональний розподіл визначають стан та рівень потенціалу керівних структур забезпечувати фінансову самостійність та економічну спроможність до сталого розвитку території. Переважаюча частина доходної частини бюджету Миколаївської ТГ формується за рахунок місцевих податків та зборів.

Основні умови та параметри формування бюджету Миколаївського селищної ради до змін, після початку повномасштабної війни, наведені в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2 – Параметри формування доходної частини бюджету Миколаївської територіальної громади до 2022 р.*

Склад податкових надходжень у доходній частині бюджету громад			
До 2015 р.	2015–2020 рр.	З 2021 р.	
Податок на доходи фізичних осіб – 25 %	Податок на доходи фізичних осіб – 60 %		
	Рентна плата за використання надр та природних ресурсів		
Плата за видачу ліцензій та сертифікатів			
	Державне мито		
Плата за реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності	Акцизний податок		
Плата за торговий патент на здійснення деяких видів підприємницької діяльності	Податок на прибуток підприємств та фінансових установ комунальної власності		
Адміністративні штрафи	Податок на майно	Від 23.05.2020 р. зміни строків про встановлення місцевих податків та зборів, що сплачуються згідно з Податковим Кодексом України	Податок на майно
Єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва			Єдиний податок
	Збір з місця паркування транспортних засобів; туристичний збір		Збір з місця паркування транспортних засобів; туристичний збір
	Плата за оренду майна та майнових комплексів		
	Адміністративні збори та штрафні санкції		
	Екологічний податок (25 %)	Екологічний податок (25 %)	

* Джерело: сформовано автором за даними [33, 34]

Автономність та самостійність формування місцевого бюджету територіальної громади, а також, відповідно, її фінансова незалежність визначені на законодавчому рівні. За напрямком формування місцевого бюджету Миколаївська громада на підпорядковується ні обласному та районному бюджетам. Однак, згідно положень діючого законодавства, враховуючи визначену особливість формування бюджету громади (можливість його вимушеного дефіциту через різницю соціально-економічного розвитку території), передбачений механізм вирівнювання видатків між місцевим та державним бюджетами.

За законодавством, проведення горизонтального вирівнювання податкоспроможності громади та розрахунку обсягу дотацій, має здійснюватися, виходячи із значень наступних параметрів: кількість населення громади; надходження сум податку на доходи фізичних осіб, індекс податкоспроможності місцевого бюджету. Виходячи з того факту, що в Миколаївській громаді бюджет складається з урахуванням рівня надходжень сум податку на доходи фізичних осіб на одну особу нижче 0,9 від середнього показника в Україні, він щорічно потребує базової дотації.

Моніторинг публічної інформації щодо показників доходів, видатків і дотацій Миколаївської селищної територіальної громади за період 2020-2022 рр. дає можливість сформулювати оцінку рівня забезпечення території фінансовими ресурсами, виявити похибки та причини у виконанні місцевого бюджету, а також, опосередковано, визначити ефективність менеджменту органів місцевої влади. Узагальнений формат оцінювання почнемо з аналізу динаміки показників рівня виконання бюджетів за рік (табл. 2.3).

Результати аналізу, наведених в таблиці, значень, в першу чергу, свідчать про те, що обсяги і доходів, і видатків (як планових такі фактичних) за період дослідження зросли. Однак, найбільших значень, обрані показники, набули не в останній (2022) рік дослідження, а в проміжний із 3-х прийнятих до уваги – 2021 р. При цьому, в 2021 р., як і в 2020 р., не зважаючи на збільшення абсолютного значення, рівень виконання бюджетного показника доходу був перевиконаний, практично, з однаковим значенням – дещо більше 3 %.

Динаміка показників рівня виконання бюджету Миколаївської ТГ, за період 2020-2022 рр.*

Показники	Значення за роками періоду			2022 до 2020 (+/-)	
	2020	2021	2022	тис. грн	%
Планові річні доходи місцевого бюджету, тис. грн.	81 183,851	112 928,695	106 106,696	22 922,845	30,70
Обсяг фактичного доходу, тис. рік	83 989,174	116 352,255	118 877,926	34 888,752	41,54
Рівень виконання плану за доходами місцевого бюджету, %	103,46	103,03	112,04	х	х
Планові річні видатки з місцевого бюджету, тис. грн.	81 516,351	118 451,588	114 736,534	33 220,183	40,75
Обсяг фактичних видатків, тис. рік	80 963,164	112 838,159	108 877,562	27 914,398	34,38
Рівень виконання плану за видатками бюджету, %	99,32	95,26	94,89	х	х

*Джерело: розраховано автором за даними [35]

В 2022 р. сума доходів (за уточненим планом бюджету) була меншою порівняно з 2021 р., в підсумку, навіть не зважаючи на наслідки пандемії та початку військової агресії, доходна частина фінансового плану була перевиконана зі значенням, що стало більшим і за 2021 р., і за 2020 р. – на 112,04 %.

Водночас, видаткова частина бюджету (і планова, і фактична), за обсягами, зростала в 2021 р. та зменшилася в 2022 р. Рівень виконання планових показників видатків із місцевого бюджету Миколаївської ТГ всі роки був негативний і, відповідно, складав: в 2020 р. – майже 100 %, в 2021 р. – 95,26 %, а в 2022 р. – трохи менше 95 %.

В таблиці 2.4 наведені динамічні показники структури фактичних доходів бюджету Миколаївської громади, за період 2020-2022 рр.

Найбільшу частку в структурі фактично виконаних обсягів за відповідними напрямками формування доходної частини бюджету, в усі три роки, займали надходження, що сплачували відповідні суб'єкти у формі податків на доходи фізичних осіб та на прибуток комунальних підприємств, які функціонують на території громади (лікарні, фонди, сервісні служби) та ін. Найбільше значення було в 2022 р. – 72,5 %, а найменше – в 2021 р. (61,9 %).

Динаміка структури доходів бюджету Миколаївської ТГ, за період 2020-2022 рр.*

Показники	Значення за роками періоду аналізу						2022 до 2020 (+/-)	
	2020		2021		2022		тис. грн	%
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%		
Податкові надходження	56,199	66,9	72,012	61,9	86,281	72,5	30,082	53,53
Неподаткові надходження	2,139	2,6	2,719	2,3	3,126	2,6	0,987	46,14
Офіційні трансферти	25,562	30,5	39,041	33,5	29,117	24,5	3,555	13,91
Доходи від операцій з капіталом	-	-	1,035	0,9	0,353	0,4	х	х
Цільові фонди	-	-	1,546	1,4	-	-	х	х
Загальна сума доходів бюджету	83,989	100,0	116,352	100,0	118,878	100,0	34,889	41,54

*Джерело: розраховано автором за даними [35]

Отже, загальний приріст обсягу даного джерела формування доходів громади, за період аналізу, склав 30,082 млн. грн. (+53,53 %). Виявлене, за результатами загального аналізу динаміки показників рівня виконання бюджету Миколаївської громади, значне збільшення показника фактичного обсягу доходу (див. табл. 2.3), певним чином можна пояснити появою в 2021 р. таких джерел наповнення, як доходи від операцій з капіталом (1,035 млн. грн.) та надходжень із цільових фондів (1,546 млн. грн.). Але в найбільшій мірі приріст даної бюджетної статті забезпечили державні трансферти для фінансування соціальних напрямків функціонування територіальної громади (в першу чергу, через необхідність подолання негативних наслідків пандемії COVID-19).

Наступний етап аналізу бюджету Миколаївської селищної територіальної громади, буде пов'язаний з дослідженням структури його видаткової частини. Основні дані та розраховані результати для аналізу представлені в таблиці 2.5.

За даними, зазначеної, таблиці можна констатувати про фактичне використання фінансових ресурсів бюджету громади з вісьмома напрямкам забезпечення її функціонування та розвитку. Загальне значення суми видатків бюджетних коштів, за 2020-2022 рр., збільшилося більше ніж на 1/3 (+ 27,9 млн. грн. чи + 34,4 %).

Динаміка структури видатків бюджету Миколаївської ТГ, за період 2020-2022 рр.*

Показники	Значення за роками періоду аналізу						2022 до 2020 (+/-)	
	2020		2021		2022		тис. грн	%
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%		
Видатки, пов'язані з виконанням загальнодержавних функцій	20,925	25,9	22,220	19,7	24,003	22,0	3,078	14,71
Видатки на освіту	40,311	49,8	58,774	52,1	53,703	49,3	13,392	33,22
Видатки на утримання служб ЖКГ	6,946	8,6	7,438	6,6	8,819	8,1	1,183	26,97
Видатки на забезпечення громадського порядку та безпеки	1,909	2,4	2,417	2,1	4,527	4,1	2,618	2,37 р.
Видатки на забезпечення духовного та фізичного розвитку мешканців громади	4,396	5,4	5,869	5,3	6,361	5,8	1,965	44,70
Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення в громаді	5,132	6,3	7,042	6,2	8,762	8,1	3,630	70,73
Видатки на охорону здоров'я	1,339	1,6	2,484	2,2	1,974	1,8	0,635	47,42
Видатки, пов'язані із забезпеченням економічної діяльності	0,005	0,0	6,595	5,8	0,729	0,8	0,724	145 р.
Загальна фактична сума видатків	80,963	100,0	112,838	100,0	108,878	100,0	27,914	34,4

* Джерело: розраховано автором за даними [35]

Найбільш профінансованими напрямками функціонування Миколаївської територіальної громади, за період обраний для аналізу, виявилися сфера освіти, середнє значення частки витрат на яку, в середньому за період становило близько 50 %. Тобто, фактично, половина бюджетних коштів в громаді використовується на забезпечення належних умов та організації забезпечення якісної дошкільної та шкільної освітньої підготовки дітей. Особливо значимим цей фактор виявився в умовах пандемії та в перший рік російської військової навали на країну. Піклування

та навчання дітей, підтримка їхніх батьків та соціальне забезпечення осіб, зайнятих в освітній сфері, не зважаючи на проблемні обставини, залишалися на належному рівні організації та фінансування.

Другим видом за обсягами та питомою вагою в структурі видатків бюджету Миколаївської селищної територіальної громади, протягом 2020-2022 рр., були витрати, пов'язані із забезпеченням виконання загальнодержавних функцій (в тому числі, і надання різного роду адміністративних послуг). Сума видатків з а цим напрямком за 3 роки зросла лише на 3 млн. грн. (+14,7 %). При цьому питома вага статті, в річному обсязі видатків, зменшувалася з 25,9 % (в 2020 р.) до 22 % (в 2022 р.) та 19,7 % (в 2021 рр.). Вагомим фактором забезпечення такої тенденції стала належна активність органів місцевої влади до використання в своїй діяльності сучасних технологій інформування, зв'язку, документообігу та інших.

До не менш важливих, але значно менших за обсягами фінансування, також варто віднести функціонування сфери утримання служб житлово-комунального господарства (в середньому близько 8 % в структурі видатків річного бюджету), сфери організації соціального захисту та соціального забезпечення (6,8 %) і видатки на забезпечення духовного та фізичного розвитку місцевих мешканців громади (5,5%). Значно менше було використано ресурсів територіального бюджету на отримання лікарсько-акушерських пунктів. Однак, це, в першу чергу, пов'язано з організацією централізованого медичного обслуговування за межами громади (в першу чергу, в населеному пункті (бувшому районному центрі – Білопілья).

В контексті даного дослідження, на особливу увагу заслуговує такий напрямок видатків з бюджету Миколаївської ТГ, як забезпечення економічної діяльності. Певна активізація роботи з організації заходів підтримки суб'єктів місцевого малого та середнього бізнесу відзначалася в 2021 р., коли загально річний обсяг видатків за цією статтею склав більш ніж 6,5 млн. грн. Дані кошти використовувалися як на підтримку функціонуючих підприємницьких структур території, так і для створення належного бізнес-середовища для тих, хто започатковував свою діяльність чи розширював її масштаби.

Отже, за результатами дослідження передумов формування фінансових ресурсів та оцінювання потенціалу Миколаївської територіальної громади щодо бюджетних можливостей забезпечення економічного розвитку території, можна зробити наступний висновок. Фундаментальним фактором та рушійною силою підтримки належного економічного забезпечення місцевого розвитку є саме фінансова складова, що включає в себе місцевий бюджет та доступні (законодавчо визначені) джерела його формування, спроможність нарощувати доходну частину бюджету, а також організаційні здатності в пошуку резервів та якісного управління сформованим фондом грошових коштів.

Перелічені чинники були досліджені в даному розділі кваліфікаційної роботи та дозволили оцінити рівень їхньої наявності і важливості при реалізації соціально-економічного механізму управління розвитком Миколаївською селищною територіальною громадою за доволі неоднозначних і непростих умов її життєдіяльності в період 2020-2022 рр.

При цьому саме фінансова самодостатність громади дозволила їй набути рис економічної самостійності та утримувати, в заданих обсязі та напрямках, ефективність господарського розвитку території, зважаючи при цьому, в першу чергу, на задоволення потреб та інтересів місцевих мешканців, їхнього доступу до отримання суспільних послуг.

Належний рівень реалізації бюджетного механізму на рівні територіальної громади, а, звідси, і постійне підвищення рівня її фінансової спроможності, були досягнуті, зокрема, завдяки наступним інструментам регіонального менеджменту: належній організації та застосуванню ефективних методів управління на рівні місцевих органів влади; забезпеченню прийнятного ступеню розвитку відносин в громаді, в першу чергу, на засадах соціально орієнтованої ринкової економіки; наявності спроможності нарощувати та реалізовувати місцевий економічний потенціал; постійного зважання на сучасні технології планування та моделювання бізнес-середовища, сприяння його розвитку; прагненню та дії щодо створення привабливих умов та безпосереднє залучення до взаємовигідних соціально-економічних проєктів підприємців та інвесторів.

2.3 Дослідження стану та результатів діяльності Миколаївської селищної ради як органу державного управління механізмом економічного розвитку територіальної громади

В наукових дослідженнях, що стосується намагань вирішення глобальних проблем людства в контексті сучасного розвитку загальносвітової економіки, досить часто підкреслюється, що поточний період життєдіяльності має свої специфічні ознаки, які безумовно, пов'язані з вичерпністю відомих способів впливу, а тому виникає очевидна потреба в пошуку та впровадженню новітніх підходів до управління, в тому числі, і державного. Більше того, накопичений досвід та, більшою мірою, практика зарубіжних суб'єктів корпоративного менеджменту, доводять, що відповідальна діяльність бізнесових структур території дає позитивні результати, як для них самих, так і для громад, території яких є місцезнаходження та впливу на умови і можливості їхнього розвитку.

З іншого боку, досягнення росту та економічного ефекту, потребує організації та реалізації засад якісного управління даною територією, що спрямоване на розвиток місцевого бізнес-середовища і укріплення професійного статусу та вагомості впливу органу місцевого самоуправління. Звідси, важливими дієвими заходами, з боку органу місцевого публічного управління, стають такі дії, як: системний моніторинг та оперативний перегляд стратегії розвитку територіальної громади; удосконалення програми економічного розвитку території та забезпечення якісного та прозорого інвестиційного плану її функціонування; активізація зусиль щодо пошуку нових чи додаткових джерел фінансування місцевого бюджету та ін. Більше того, і регіональний, і загальнодержавний економічний розвиток, в значній мірі, залежить від досягнутого рівня економічного розвитку первинної ланки адміністративно-територіального поділу в країні – саме територіальної громади.

Для покращення спроможності сучасної територіальної громади, особливо, сформованої із, переважною кількістю учасників – населених пунктів сільської місцевості, виникає потреба у модернізації та впровадженні нових підходів щодо

державної територіальної політики, пов'язаних із змінами типології території, формування її нової стратегії, прогресивного податкового регулювання, відновлення роботи чи підтримки започаткованого розвитку місцевих бізнес-структур, вироблення дієвої стратегії забезпечення інвестиційної привабливості та ін. У нинішній ситуації вся країна, всі її територіальні громади стали уразливими і їхнє керівництво проходить процес екзаменування здатності управляти, за абсолютно новими викликами. Так, наприклад, в умовах війни на більш-менш безпечних територіях регіону, активізувалась присутність нових учасників процесу місцевого економічного розвитку – внутрішньо переміщених осіб та релокованого бізнесу. Крім цього, відбулося започаткування нових типів взаємодії та формування комунікаційних мереж. А зростання ролі безпекового фактору спричинило корегування інтересів учасників місцевого економічного розвитку.

Таким чином, місцевий економічний розвиток не має базуватися, виключно, на ситуативно прийнятих рішеннях органами місцевої влади, а має сприйматися як компонент, безпосередньо, системи стратегічного планування розвитку територіальної громади.

В контексті сьогоденних умов, метою діяльності Миколаївської селищної ради, як вищого виконавчого органу самоврядування, стає необхідність відновлення місцевої економіки та сприяння переходу від екстреного реагування на поточні сигнали до досягнення окреслених стратегічних цілей соціально-економічного розвитку громади, в тому числі, і через впровадження антикризових інструментів публічного менеджменту. Сьогодні, це система прийомів і методів управління на місцевому рівні, що ґрунтується на принципах прозорості, спроможності, ефективності, підзвітності та має сприяти функціонуванню й розвитку громади.

Селищна рада, як виконавчий орган місцевого самоврядування Миколаївської ТГ, займається визначенням, плануванням та забезпеченням необхідними видами ресурсів, фактично, в двох ключових напрямках:

- для впровадження та підтримання результативного механізму управління на рівні економічного розвитку суб'єктів – учасників громади;

– власної задоволеності потреб у створенні та користуванні необхідними ресурсами з метою реалізації власних повноважень.

Друга категорія ресурсних потреб включає: фінансові ресурси, персонал, матеріальні цінності, інформацію та ін. Звичайно, планування потреби щодо забезпечення необхідними ресурсами власних управлінських дій спирається на процеси та результативність вирішення завдань у сфері соціально-економічного розвитку громади.

Селищна рада окреслює вимоги до забезпечення ділового середовища, що впливають на виконання посадовими особами своїх обов'язків, закріплених процесів та на надання адміністративних послуг для відповідних замовників.

Згідно законодавства України, орган місцевого самоврядування повинен виконувати всі вимоги щодо формування виробничого середовища, як з позиції врахування впливу ергономічних факторів (охорона праці, дотримання санітарно-гігієнічних норм, життя та здоров'я, стан споруд та обладнання, розподіл і розташування робочих місць, відповідність меблів та ін.), так і санітарно-гігієнічного характеру, а також впливу чинників навколишнього середовища (шум, температура, вологість, освітлення, опалення/охолодження та вентиляція робочих місць тощо), що впливають на робочі процеси органу місцевого самоврядування, в т. ч., і на якість та умови надання послуг для громадян чи бізнес-структур громади.

Аналіз рівня відповідності умов для забезпечення можливостей виконання функціонального призначення Миколаївською селищною радою, проведено на підставі даних фінансової звітності (балансу та звіту про фінансові результати) за 2019-2022 рр. Вихідні дані для даного дослідження наведені в щорічних формах звітності, розміщених в додатку Б.

Результати визначення стану матеріально-ресурсного забезпечення діяльності Миколаївської селищної ради наведені в таблиці 2.6.

За даними сформованої таблиці, в першу чергу, варто відзначити приріст валюти балансу і, відповідно, загальної вартості активів органу управління громадою. Сума приросту за 2019-2022 рр. становила, практично, 0,5 млн. грн., тобто темп приросту значення показника склав 9,09 %.

Таблиця 2.6 – Динаміка показників активу балансу Миколаївської селищної ради, за період 2019-2022 рр.*

Показники	Значення за роками періоду аналізу, тис. грн.				Зміни 2022/2019	
	2019	2020	2021	2022	тис. грн.	%
Основні засоби:						
- балансова вартість	5214,469	5003,367	5349,764	5539,625	325,156	6,24
- первісна вартість	7763,680	7832,424	8748,979	10289,149	2525,469	32,53
- знос	2549,211	2828,057	3399,215	4749,524	2200,313	86,31
Запаси	418,634	361,551	435,414	602,526	183,892	43,93
Поточна дебіторська заборгованість за виданими авансами	-	-	27,314	27,314	х	х
Грошові кошти у національній валюті в казначействі	23,185	23,185	23,896	23,896	0,711	3,07
Витрати майбутніх періодів	21,067	23,392	28,261	-	х	х
Сума балансу	5677,355	5413,495	5864,649	6193,361	516,006	9,09

* Джерело: складено автором за розрахунками на підставі даних балансу ф.1-дс

За обраний період аналізу (2019-2022 рр.), значення абсолютно всіх статей активу балансу ради зросли. Діапазон значень відносного приросту склав від 3,07 % за коштами у національній валюті в казначействі до 43,93 % за обсягами запасів матеріально-технічних засобів, що необхідні для організації роботи з управління територіальною громадою. Також суттєвий приріст у відсотковому вимірі спостерігається і з сумою первісної вартості основних засобів (приміщень, споруд) – на 32,5 % (або більш ніж 2,5 млн. грн.). До ключових факторів такого зростання варто віднести придбання нових засобів (зокрема, для функціонування ЦНАП) та переоцінка тих, що вже використовуються у зв'язку з інфляцією.

Таким чином, можна констатувати, що в Миколаївській селищній раді, періодично, згідно затверджених норм, визначених об'єктивних потреб та у відповідності з нормами діючого законодавства, здійснюється придбання необхідних матеріальних цінностей (меблів, офісної техніки, витратних матеріалів), отримання послуг (з навчання, обслуговування інфраструктури), надсилання інформаційних запитів та інших необхідних дій з метою забезпечення прийнятних умов та ефективних результатів управлінської діяльності органу місцевого самоуправління.

Таблиця 2.7 – Динаміка показників та результатів фінансових потоків, реалізованих Миколаївською селищною радою, за період 2019-2022 рр.*

Показники	Значення за роками періоду аналізу, тис. грн.				Зміни 2022/2019	
	2019	2020	2021	2022	тис. грн.	%
<i>Доходи установи</i>	13629,239	14078,927	17587,421	20150,172	6520,933	47,85
Бюджетні асигнування	13629,239	14078,927	17597,421	18851,120	5221,881	38,31
Трансферти	-	-	-	733,140	х	х
Інші доходи	-	-	-	565,912	х	х
<i>Витрати установи</i>	13803,179	14411,531	18052,822	21373,542	7570,363	54,85
Витрати на виконання бюджетних програм	12032,466	13212,828	16603,044	17531,555	5499,089	45,70
Трансферти	-	-	-	733,140	х	х
Інші витрати	1770,713	1198,703	1449,778	3108,847	1338,134	75,57
Профіцит/дефіцит за звітний період	-174,940	-332,604	-465,401	-1223,370	-1048,430	7 р.

*Джерело: складено автором за розрахунками на підставі даних звітності ф.2-дс

Щодо джерел формування та визначення фінансових результатів діяльності Миколаївської селищної ради за 2019-2022 рр., динаміка значень відповідних показників представлена в формі таблиці 2.7.

У звіті про фінансові результати (за роками) державної установи – Миколаївської селищної ради представлені дані про доходи та витрати (за обмінними та необмінними операціями). Інформація про ці складові дозволяє визначити фінансовий результат діяльності звітної установи за рік, що складає різницю між доходами та витратами у підсумковому вигляді профіциту чи дефіциту отриманого бюджету.

В якості підсумкових тез, за результатами наведеного в таблиці 2.7 аналізу, в першу чергу, варто відзначити, що доходну частину фінансових потоків бюджетної установи протягом 3-х (2019-2021) років формувала, виключно, стаття бюджетні асигнування. Лише в 2022 р. управлінський орган Миколаївської громади отримав 733,14 тис. грн. асигнованих та 565,912 тис. грн. інших доходів від необмінних операцій. По-друге, дані таблиці вказують на те, що і обсяги доходів, і обсяги витрат, із року в рік, постійно зростали. По-третє, всі 4 роки функціонування,

Миколаївська селищна громада закінчувала з дефіцитом бюджету (витрати бюджету переважали його доходи). При цьому, загальний обсяг дефіциту бюджету за 2022 р. став аж в 7 разів більше за аналогічний фінансовий результат 2019 р.

Основними елементами витратної частини бюджету органу управління громади стали витрати, понесені за обмінними операціями, тобто угодами (операціями) з продажу/придбання активів за грошові кошти, послуги (роботи), інші активи чи в обмін на погашення зобов'язань.

Динаміка значень елементів витрат за обмінними операціями, за період дослідження (2019-2022 рр.), наведена на рисунку 2.4.

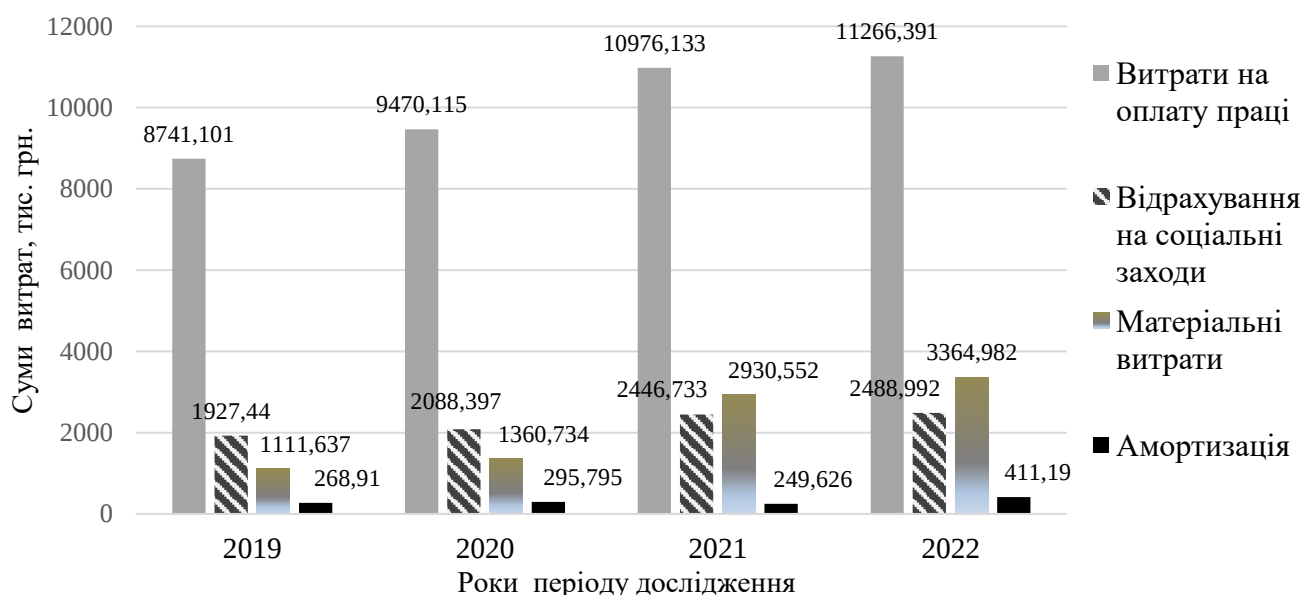

Рисунок 2.4 – Динаміка складу витрат з управління Миколаївської селищної ради за обмінними операціями, за період 2019-2022 рр.
(складено автором за даними фінансової звітності ф.2-дс)

Приведена структура витрат дозволяє констатувати, що протягом періоду дослідження, основним їх елементом були витрати, пов'язані із оплатою праці службовцям державної установи.

Динамічні значення середньорічних показників чисельності, задіяних на постійних засадах в забезпеченні управління громадою, є наступними: в 2019 р. – 73 особи (в т. ч., 36 осіб – жінки), в 2020 р. – 75 осіб (40 – жінки), в 2021 р. – 80 осіб (47 – жінки), в 2022 р. – 78 осіб (47 – жінки).

Таким чином, при реалізація управлінських функцій в громадою, важливим є компетентність персоналу органу місцевого самоврядування та його готовність до виконання поставлених завдань. В Миколаївській громаді не спостерігалися суттєві поточні зміни у складі персоналу, потреби в перегляді організаційної структури та штатного розпису. При цьому, були впроваджені нові та додаткові функції посадовим особам, які активно залучені до функціонування системи управління громадою, а також залучалися фахівці для обслуговування окремих ділянок та консультування штатних спеціалістів на умовах аутсорсингу.

При цьому варто зазначити, що не зважаючи на реальні успіхи Миколаївської громади щодо формування нею власних джерел доходу місцевого бюджету, відносно стабільному рівні використання бюджетних коштів з метою забезпечення ефективного функціонування органу місцевого самоуправління, продовжують існувати об'єктивні проблеми та виклики щодо наповнення саме за рахунок власних ресурсів. А недостатні фінансові надходження у поєднанні із збільшенням сум видатків місцевого рівня можуть бути суттєвою перепорою для подальшого економічного розвитку та соціального зростання території громади. До того ж, недостатність доходів територіальної громади порушує стійкість її бюджету та становить загрози для забезпечення подальшої місцевої фінансової безпеки.

Складається стійке відчуття того, що в подальшому для життєзабезпечення територіальної громади Миколаївській селищній раді, при прийнятті управлінських рішень в процесі формування стратегії та місцевих програм подальшого розвитку обов'язково варто враховувати зовнішні загрози та чинники впливу на її економічне зростання.

Укріплення фінансової основи розвитку території потребує комплексного оцінювання формування складових місцевого бюджету з можливістю врахування отриманої об'єктивної інформації про його досягнутий стан, з виявленням, оцінкою та передбаченням заходів щодо подолання проблемних засад його забезпечення, формулюванням рішень для подальших дій щодо стабілізації стійкості економічного розвитку території громади.

РОЗДІЛ 3

ВИЗНАЧЕННЯ ШЛЯХІВ ТА ІНСТРУМЕНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ДЛЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

3.1 Концептуальні засади визначення доступних напрямків економічного розвитку територіальної громади в сучасних умовах

За результатами, проведеного в другому розділі кваліфікаційної роботи, аналізу стану та виявлених тенденцій і особливостей формування передумов для розвитку Миколаївської територіальної громади, доводиться контактувати наступне. В даній громаді, як до речі, і в багатьох інших новостворених територіальних формуваннях Сумської області, прослідковується очевидна закономірність – недостатній рівень фінансового забезпечення і, як наслідок, нездатність реалізувати всі планові (особливо, стратегічного характеру) заходи з формування прийнятних умов для сталого економічного розвитку території.

Крім цього, виявлена очевидна залежність громади від державного бюджету у зв'язку із необхідністю звернень за дотаціями та субвенціями, що формує статус території, яка власноруч не спроможна забезпечити покращення якості та рівня життєдіяльності населення і, відповідно, не здатна до абсолютно автономного соціально-економічного зростання.

Відповідно, доцільно зауважити, що фінансова компонента, а саме збільшення доходної частини місцевого бюджету, що мають забезпечувати суб'єкти підприємництва на території, зростання добробуту життя місцевих мешканців та її економічний розвиток – цілком взаємопов'язані чинники.

Внесення вагомих регуляторних змін, щодо спрощення умов для розвитку приватного сектору економіки, має стимулювати всі напрямки розвитку громади. Адже, при цьому може забезпечуватися подвійний економічний ефект – зростає зайнятість трудових ресурсів, а разом з цим, відбувається збільшення доходної

частини місцевого бюджету, що, в свою чергу активізує та прискорює місцевий економічний розвиток.

В сьогоденних умовах, що склалися в країні та продовжують ускладнюватися для фізичних осіб та суб'єктів підприємництва, в першу чергу, прикордонних територій, питання подальшого економічного розвитку первинних територіальних формувань – громад, набувають все більшої актуальності. В країні було реалізовано цілий ряд рішень щодо фіскальної та владної децентралізації, через що територіальні громади змогли отримати більший доступ до ресурсів, але і більшу відповідальність та обов'язки, водночас.

Проте, доводиться констатувати, що через державну фінансову допомогу, що передбачає вирівнювання податкової спроможності місцевого бюджету території шляхом спрямування дотацій, ефективність фінансового (бюджетного) менеджменту в громадах знизилася. Як наслідок, зросла потреба в пошуку альтернативних (чи, хоча б, додаткових) способів та інструментів, що мали б сприяти фінансово-економічному зростанню територіальної громади.

Адже, розширення кола обов'язків, кризові умови та глобальні проблеми, збільшення навантаження створили додаткові виклики для органів місцевого самоуправління та призвели до різкого підвищення рівня складності при вирішенні питань розвитку території.

Водночас, загальновідомим фактом є те, що повноцінний економічний розвиток неможливий без системних та постійних заходів з вдосконалення механізмів управління та вироблення алгоритму дій відносно ефективності програми розвитку місцевості, у відповідності із власною індивідуальністю та ресурсною основою.

В подібних умовах, виникає сенс, в першу чергу, вести мову про запровадження підходів (чи створення універсального комплексу рекомендацій) щодо розробки поетапної концепції менеджменту, як вектору при формуванні плану економічного розвитку та програм стратегічного зростання території, спрямованого на фундаментальне обґрунтування цілі, завдання та очікуваних результатів від впровадження. Подібний концептуальний підхід до вирішення,

доволі, глобального питання, є системою науково дослідженого бачення, на підставі якого відбувається дослідницький пошук, певним чином, вимушеного інноваційного тлумачення явищ і процесів.

Основу такої концепції менеджменту, на рівні територіальної громади, буде визначати мета, що, в свою чергу, передбачатиме доцільність впровадження механізму удосконалення процесів розвитку громади, на базі її основних завдань, відповідно до визначених переваг та недоліків території.

Об'єктом мають стати основні чинники, що безпосередньо впливають на економічне зростання території, а також здатні зміцнювати її життєздатність, зокрема це можуть бути: місцевий економічний розвиток, що залежить від наповнення і спроможності місцевого бюджету та дієвий (активний) інструмент впливу на його формування – бізнес-сфера території громади.

Новизна у формуванні територіального устрою нашої країни, в основі реалізації якого лежить реформа децентралізації, орієнтована і на реструктуризацію важелів менеджменту, зміну відповідальності та участі органів місцевої територіальної влади у місцевому розвитку для досягнення спроможності, що спрямовано на покращення рівня та якості життя у громаді.

Відповідно, основним орієнтиром – та картою діяльності територіальної громади є стратегія її розвитку. В свою чергу, стратегічний план загального розвитку територіальної громади ґрунтується на концептуальних підходах до забезпечення ефективного управління економічним зростанням території. Це веде до спрощення процесів планування та позитивно впливає на вироблення рішень щодо подальшої діяльності.

Дотримання демократичних підходів до організації місцевого управління передбачає безпосередню участь місцевих мешканців громади у вирішенні місцевих справ, що створює, своєрідне, джерело додаткового інтелектуального ресурсу, а також сприяє більш швидкому виробленню рішень щодо важливих завдань у проблемних напрямках процесу формування успішної території.

До переліку таких чинників можна віднести питання: щодо встановлення місцевих зборів та податків, згідно діючого законодавства; щодо управління

комунальним майном; стосовно реорганізації, утворення чи ліквідації комунальних установ/підприємств; затвердження програм соціального, економічного чи культурного розвитку. Уповноважені органи місцевої влади будуть зобов'язані розглядати питання громадськості, приймати рішення з обов'язковим його оприлюдненням через публікації відповіді, незалежно від результату.

Відомими формами демократизації та активності громадськості щодо життєдіяльності території виступають наступні: громадські слухання, загальні збори (конференції) мешканців громади, локальні ініціативи, електронні петиції, консультації влади з громадянами, місцеві референдуми та бюджет участі.

Подібні ініціативи на території щодо взаємодії населення з місцевою владою, базуються на наступних принципах:

- сталості – постійна співпраця населення-влада-бізнес через реалізацію заходів (на постійній основі) відносно розгляду нагальних питань в громаді;
- субсидіарності – достатності вирішення питань на певному рівні компетентних керівних осіб без обов'язкової передачі їх на більш вищі рівні;
- довіри – вчасна реалізація потенційних результатів, що сприяє довірі та подальшому зворотному зв'язку;
- прозорості – надання достовірної інформації всім зацікавленим сторонам – учасникам процесу розробки та прийняття рішень;
- професійної придатності – кваліфікація, обізнаність та компетентність щодо нагальних питань територіальної громади;
- об'єктивності – реальна оцінка ситуації, проблеми;
- сумлінності та відповідальності – достовірність зазначеної інформації, яка не суперечить реальним подіям;
- оптимізації процесів та дій – спрощення адміністративних процедур для споживачів послуг та ін.

Далі варто відзначити, що саме середовище місцевого бізнесу здатне виступати вагомим інструментом впливу на розвиток території. На прикладі функціонування в Миколаївській ТГ бізнес-структур, представлених, зокрема, ТОВ «Вікторія», можна спостерігати результативність дій суб'єктів підприємництва, які

є стейкхолдерами місцевого розвитку та мають вагоме право бути учасниками формування стратегії розвитку території.

Процес стратегічного планування розвитку територіальної громади передбачає викладення та розуміння нагальних питань кожної зі сторін-учасниць, шляхом спільного їх обговорення та розв'язання.

Комплексність публічного менеджменту та ступінь ефективності заходів місцевої влади щодо реалізації заходів сталого економічного розвитку, визначають подальший успіх соціально-економічного зростання територіальної громади.

Такий шлях розвитку ґрунтується на співпраці влади з бізнесом та населенням, в першу чергу, через врахування інтересів всіх учасників процесу.

Заходами впливу органу місцевої влади на прискорення соціально-економічного розвитку стануть:

1. Всебічна підтримка ефективного розвитку сфери підприємництва:
 - створення належних умов для всіх форм легального бізнесу;
 - розробка системи цільових пільг (податкових, кредитних);
 - сприяння участі місцевими суб'єктами підприємництва у загальнодержавних та міжнародних програмах розвитку бізнесу;
 - створення хабів (центрів) підтримки місцевого підприємництва;
 - навчальний, консалтинговий та інформаційний супровід і т. п.
2. Визначення джерел фінансового забезпечення місцевого економічного розвитку, як найвагомішого елементу у реалізації його політики:
 - бюджетних (цільові субвенції та місцеві програми, податкове стимулювання, локальне замовлення);
 - кредитних/позикових (кредити та гарантії банків, позики мікрофінансових організацій, місцеві гарантії);
 - інвестиційних (формування мережі інвестиційних та логістичних парків, бізнес-інкубаторів);
 - грантових (грантові проєкти міжнародних організацій, міжнародна технічна допомога, соціальна відповідальність бізнесу, благодійність та ін.).

3. Брендинг (реклама) території та об'єктів громади, із впровадженням інновацій (сучасних новітніх технологій) та засобів місцевої маркетингової комунікації (реклама, електронна торгівля, туризм, відгуки клієнтів, гостей тощо); посередництва у контактах і кооперації; формуванні мережі партнерських бізнес-структур.

Бренд територіальної громади здатен визначати певну особливість та унікальність території, що дозволить розширити інформацію про сфери функціонування та популяризувати галузі виробництва місцевості.

4. Співробітництво територіальної громади, що можливе через встановлення та розвиток партнерських відносин між громадами, в т. ч., інших країн.

Розробка та застосування інструментів місцевого економічного розвитку впливає на підтримку та розвиток бізнесу, сприяє створенню привабливості громади, а головне, формуванню її іміджу, залученню зовнішніх ресурсів та інвестицій.

Досягнення успішного довгострокового результату економічного розвитку громади можливе при партнерських засадах співіснування бізнес-середовища та органів місцевого управління, через спільне бачення та визначення напрямів руху на основі довгострокового стратегічного планування, яке може сприяти розвитку території та сформувати гнучкість до менеджменту змінами.

Економічні досягнення громади також спираються на бюджетоутворюючі підприємства, малого-, середнього- та мікро-підприємництва за принципами соціально відповідальної поведінки. Саме зростання кількості таких суб'єктів господарювання здатне забезпечити збільшення робочих місць, що зможе продукувати подвійний економічний ефект у вигляді приросту податкових надходжень до бюджету громади.

В свою чергу, територіальна громада буде мати можливість використати сформовані фінансові ресурси на розвиток інфраструктури, а також підвищення якості послуг. Останнє, в свою чергу, підвищить рівень життя населення та сприятиме формуванню більшої привабливості для інвесторів і бізнес-структур. Отже, констатуємо, що таким чином забезпечується замкнути цикл діалогу та

співпраці між владою, підприємцями та населенням громади, при якому всі його учасники отримують вигоди, згідно, своїх інтересів.

Економічний рівень територіальної громади, її життєздатність, бюджетне забезпечення мають прямий вплив на забезпечення рівня конкурентоспроможності як чинника у формуванні умов для співробітництва та бізнес-привабливості території при бажанні розвивати сферу підприємництва, інвестувати, проживати та функціонувати в цій місцевості. При наявності передумов для подібного розвитку, актуальності набувають питання наповнення доходної частини місцевого бюджету.

Максимально ефективним фінансового забезпечення громади дозволить забезпечити весь комплекс програми підтримки формування, функціонування та розвитку структур місцевого бізнесу, створення привабливих умов для впровадження інвестиційних проєктів чи досягнень інновацій.

Крім цього, до важливих аспектів забезпечення передумов для прогресивного економічного розвитку Миколаївської громади, стають питання стратегічного планування території, у відповідності з новими викликами сьогодення. При цьому має відбуватися удосконалення дій структур місцевого самоуправління в контексті забезпечення спроможності територіальної громади, при допомозі формування та реалізації прогресивного організаційно-економічного механізму управління.

При плануванні економічного розвитку Миколаївської територіальної громади також слід врахувати фактори впливу, як зовнішнього так і внутрішнього напрямків прояву.

Головними, серед зовнішніх, при цьому стануть макроекономічні та геополітичні умови регіону і країни, в цілому.

В свою чергу, до серед внутрішніх факторів, першочергово мають бути враховані наступні: географічне розташування, динаміка наявності та показників реального функціонування бюджетоутворюючих підприємств, природно-кліматичні умови та ресурси території громади, склад та професійна здатність трудового потенціалу, а також рівень кваліфікованого кадрового забезпечення в умовах необхідності подолання нових викликів.

3.2 Обґрунтування організаційно-економічних засад розвитку Миколаївської територіальної громади

Формування конкурентоспроможної територіальної громади є обов'язковою передумовою досягнення цілей стратегії розвитку місцевого самоврядування. В поточних умовах, має відбуватися активна робота щодо удосконалення системи місцевого самоврядування.

В попередньому підрозділі кваліфікаційної роботи було підкреслено важливість обов'язкового врахування дії зовнішніх та внутрішніх факторів, при роботі над формуванням та реалізацією напрямків подальшого соціально-економічного розвитку територіальної громади.

У контексті дослідження джерел фінансового забезпечення територій та їхнього впливу на спроможність до економічного розвитку, можна сформувати наступний спектр об'єктивних чинників гальмування процесу, в тому числі, і в досліджуваній місцевості (рис. 3.1).

В поточних умовах, із введенням з лютого 2022 р. воєнного стану в Україні, відбулися кардинальні зміни в багатьох напрямках життєдіяльності громадян країни. Відповідно, така ситуація не могла не позначитися й на умовах подальшої життєдіяльності територій, які є первинними локальними формуваннями – територіальних громадах.

В першу чергу, мова йде про зміни до нормативно-правових актів в сфері бюджетного регулювання. Впровадження останніх мало сприяти забезпеченню нормального функціонування бюджетного напрямку у такий період, зокрема стосовно оперативності, безперервності та своєчасного виконання місцевих бюджетів, що забезпечують життєві важливі потреби мешканців громади.

Особливість зміненого режиму функціонування виконавчих органів громади за напрямом корегування місцевого бюджетного процесу у період воєнного стану, можна передати через наступні видозміни стосовно фінансового менеджменту в контексті території громади:

- необхідність корегування місцевого бюджету;

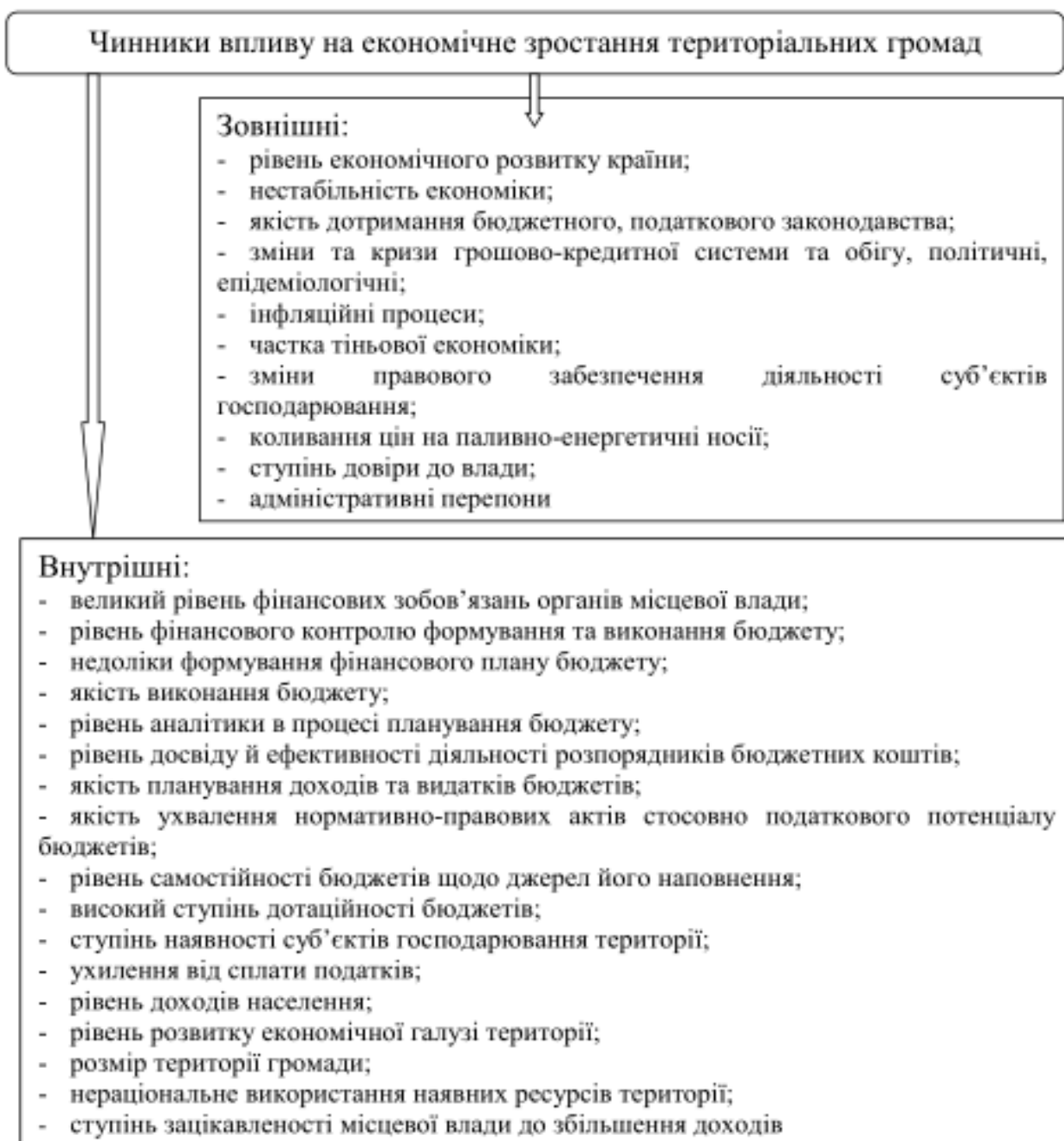

Рисунок 3.1 – Систематизація чинників впливу на економічне зростання територіальних громад, за напрямками прояву (сформовано автором за результатами власних спостережень та дослідження питання)

– перерозподіл видаткових напрямків, у межах загального обсягу бюджетних призначень, за роками (для фінансування добровольчих формувань ТО; підтримки ВПО, евакуйованих осіб, фінансування діяльності військових адміністрацій населених пунктів та ін.);

– узаконення рішень щодо можливого перерахування коштів до державного бюджету відповідно до загострення ситуації на певній території;

- затвердження проєктів місцевих бюджетів;
- право на використання понад 1 % резервного фонду у частині перевищення обсягу видатків загального фонду певного місцевого бюджету, відповідно до ситуації на території.

Загальний зміст особливостей нового нормативно-правового поля щодо розподілу коштів з державного бюджету до бюджету громади, населення та бізнесу місцевості в умовах воєнного стану, наведений в таблиці 3.1. Розширений зміст змін законодавства щодо основних податків та зборів для бюджетів територіальних громад України, на період дії воєнного стану, наведений в таблиці Б.1.

Таблиця 3.1 – Складові змін державної фінансової підтримки розвитку громад на період воєнного стану в Україні*

Місцеві бюджети	Населення	Бізнес
Передбачено погашення позик (місцевого боргу) у розмірі 80 %, наданих на покриття тимчасових касових розривів місцевих бюджетів (наявність заборгованості позик)	Безоплатне забезпечення продовольчими товарами тривалого зберігання населення ТГ в регіонах, на території яких тривають активні бойові дії	Знято обмеження у кредитуванні (не більше 1 року) для суб'єктів великого підприємництва (не менше 60 % торгівельних площ – торгівля продуктами)
В умовах воєнного стану не здійснюється перерахування реверсної дотації з місцевих бюджетів територій до державного бюджету	Залишки коштів освітньої субвенції місцевих бюджетів на 01.01.2022 р. спрямовувати з державного до місцевих бюджетів на заходи територіальної оборони; переміщення, евакуацію, вивезення цивільного населення у безпечні місця із небезпечних територій, де ведуться бойові дії; задоволення продовольчих потреб цивільного населення	Роботодавцям за працевлаштування ВПО (крім бюджетних установ) надається щомісячна компенсація з державного бюджету 6500 грн. за кожную працевлаштовану особу

*Джерело: складено автором за результатами опрацювання діючого законодавства

Таким чином, на період воєнного часу в Україні почали діяти зазначені зміни податкового законодавства, чим і було централізовано створено передумови для належного реагування на необхідність вчасного забезпечення безпеки населенню, фінансування заходів ТО, функціонування комунальних підприємств, закладів бюджетної сфери, для полегшення умов діяльності підприємців для збереження робочих місць та забезпечення виробництва необхідної продукції (надання послуг).

З урахуванням того, що результати аналізу показників динаміки наповнення бюджету Миколаївської територіальної громади (за період 2020-2022 рр.), що був проведений в другому розділі кваліфікаційної роботи, отримані з урахуванням вже фактичної дії, наведених вище регуляторних змін, визначимо перспективний масштаб фінансування шляхом екстраполяції (рис. 3.2).

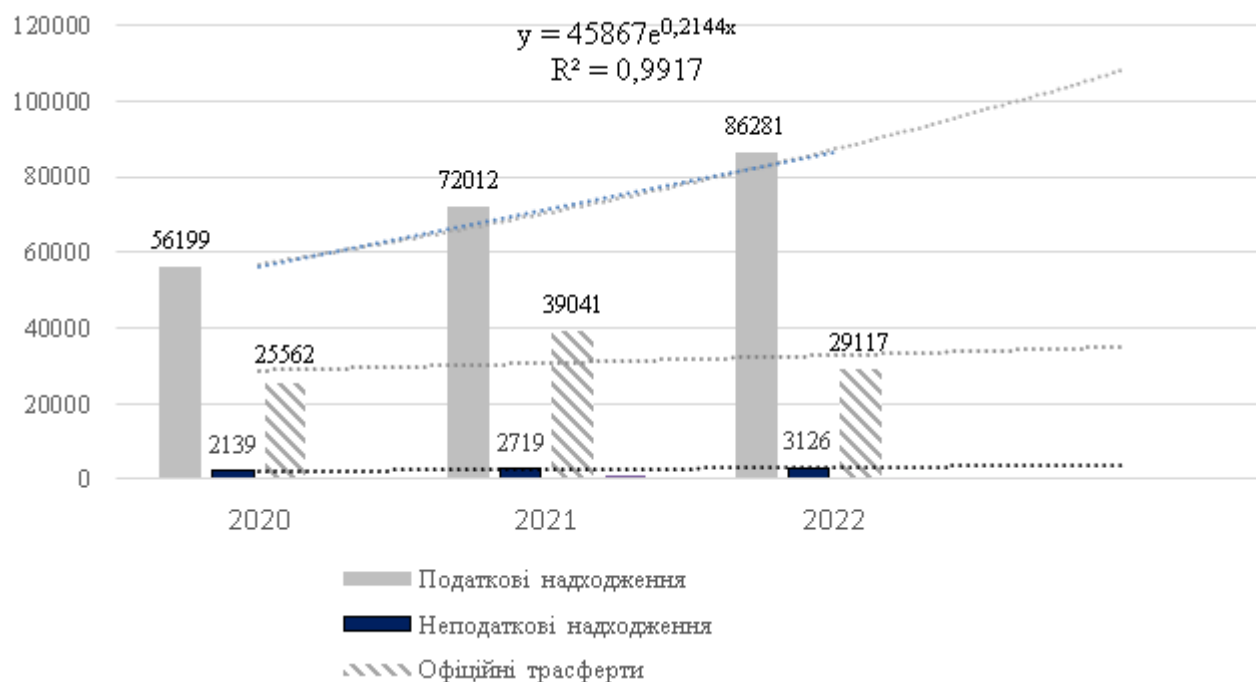

Рисунок 3.2 – Прогнозування обсягів за складовими формування доходів бюджету Миколаївської територіальної громади на 2023 р. (за даними таблиці 2.4)

За результатами проектування складу та обсягів доходної частини бюджету Миколаївської територіальної громади (шляхом екстраполяції на основі аналітичних показників динаміки фактичних даних) були отримані наступні прогностні значення статей доходу місцевого бюджету на 2023 р:

- податкові надходження – 112,736 млн. грн.;
- офіційні трансферти – 37,053 млн. грн.;
- неподаткові надходження – 3,721 млн. грн.

Звідси, загальний прогностний обсяг доходної частини місцевого бюджету Миколаївської ТГ на 2023 р. був визначений на суму 153,5 млн. грн.

З урахуванням тенденції, характерної для Миколаївської територіальної громади, протягом 2019-2022 рр., щодо недовиконання видаткової частини бюджету, в межах 2-4 % (в середньому 3 %), була розрахована структура планових видатків з бюджету громади на 2023 рік (табл. 3.2).

Таблиця 3.2 – Прогнозування видатків бюджету Миколаївської ТГ на 2023 р.*

Показники	Структура, %	Планові значення, млн. грн.
Видатки, пов'язані з виконанням загальнодержавних функцій	23,66	35,229
Видатки на освіту	33,95	50,550
Видатки на утримання служб житлово-комунального господарства	8,54	12,716
Видатки на забезпечення громадського порядку та безпеки	13,95	20,771
Видатки на забезпечення духовного та фізичного розвитку мешканців громади	5,7	8,487
Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення в громаді	8,15	12,135
Видатки на охорону здоров'я	1,70	2,531
Видатки, пов'язані із забезпеченням економічної діяльності	4,35	6,476
Загальна планова сума видатків	100,00	148,895

*Джерело: розраховано автором за даними таблиці 2.5 та рисунку 3.2

При проектуванні видаткової частини бюджету Миколаївської громади на 2023 рік, були враховані, визначені за період аналізу фактичних даних (2019-2022 рр.), всі тенденції. За допомогою застосування методу економіко-математичного моделювання, вдалося частково врахувати і нові обмеження для цільової функції. Так, в плановому році, у зв'язку з продовженням воєнного стану, в значно більшому обсязі, заплановані видатки на забезпечення громадського порядку та безпеки мешканців громади, а також зменшена сума офіційного фінансування освітньої сфери (пропорційно зменшенню суми за відповідною статтею бюджету).

При цьому, не зважаючи на відносну непередбачуваність розвитку подій в країні та, зокрема, в економічній сфері, значним відтоком населення громади та збільшенням кількості осіб-ВПО, громада сприймається як так, що спроможна забезпечити належний ресурсний потенціал для організації та впровадження додаткових заходів, щодо розвитку економічної складової своєї території.

Потенційно можливим та доступним способом подолання розбіжностей між плановими та фактичними показниками економічного розвитку території Миколаївської громади, можна вважати необхідність у більш точному виявленні особливостей формування доходної частини за певними джерелами фінансових надходжень, що безпосередньо впливають на стабільність у процесі її розвитку.

Іншим фактором, вплив якого не був відображений в проектуванні фінансових бюджетних потоків на плановий рік, була відсутність можливості об'єктивно оцінити фінансову стійкість самого місцевого бюджету та виявити ступінь фактичної участі в економічному, соціальному та інвестиційному зростанні території окремих (вагомих за роллю) бізнес-структур громади.

Загальна діагностика ресурсного потенціалу території Миколаївської громади, була спрямована на комплексну оцінку її економічного стану у частині повноти, ефективності та сталості джерел наповнення місцевого бюджету з урахуванням рівня стабільності фінансових потоків та ефективності функціонування суб'єктів підприємницької діяльності території.

Не зважаючи на наявність перелічених перешкод (недоліків) при аналізі та проектуванні базових передумов забезпечення економічного потенціалу місцевості, в роботі вдалося обґрунтувати більшість напрямків, що мають прямий вплив на формування місцевого бюджету. До того ж, було сформовано додаткові уявлення про недоліки та переваги місцевого менеджменту, в розрізі забезпечення економічного розвитку, що продукують визначення концептуальних засад перспективних рішень та дій щодо економічного розвитку громади.

Також, було визначено, що фіскальна децентралізація додатково надала нові можливості при плануванні та розвитку економіки території, додала рис незалежності у формуванні та використанні фінансових ресурсів бюджету громади, відповідно до місцевих потреб та особливостей життєдіяльності. Отже, місцева економіка спроможна не лише надати більше можливостей громаді при виборі ефективних інструментів вирішення завдань місцевого розвитку, але й здійснювати це в контексті забезпечення сталого розвитку всієї нашої країни.

3.3 Використання проєктів міжнародної технічної допомоги для відновлення ресурсного потенціалу в контексті забезпечення економічного розвитку громади

В умовах сьогодення територіальним громадам доводиться працювати не тільки шляхом реалізації традиційних, визначених законодавчо та перевірених на практиці шляхів забезпечення власної економічної спроможності, але й знаходити, в цьому аспекті, креативні рішення щодо формування стратегій для подальшого розвитку місцевості.

До таких, стратегічно вагомих та доступних у впровадженні, варто віднести інноваційні інструменти для підприємців, чия діяльність, пов'язана з громадою – стартапи, індустріальні парки, ІТ-технології та ін. Адже саме ця категорія суб'єктів економічних відносин об'єктивно потребує підтримки в діяльності та здатна формувати структури, що здатні формувати нові, спрощені умови для життєдіяльності приватного сектору – головної економічної складової впливу на розвиток територіальної громади.

До категорії прийнятних і, навіть, в певній мірі, надважливих сьогодні інструментів забезпечення структурних зрушень у територіальному розвитку, є звернення до проєктів міжнародної допомоги (технічної, фінансової, консалтингової), що спрямовані на формування та забезпечення розвитку територій.

Міжнародні організації та приватні структури активно підтримують розбудову нового територіального устрою в Україні через пропозиції та реалізацію різноманітних програм та проєктів.

В теперішніх умовах воєнного стану так співпраця тільки посилюється і набуває нових напрямів та форм реалізації. З самого початку проведення децентралізації влади, в Україні підтримка від міжнародних інституцій була запроваджена через наступні способи: пряму (партнерську) фінансову підтримку місцевих бюджетів, гранти, кредитування на пільгових умовах, що мали б сприяти стимулюванню соціально-економічного розвитку територій.

В Україні, задля розбудови місцевого самоврядування, технічна міжнародна допомога, найчастіше, надається на безповоротній та безоплатній основі. Звичайно, при цьому передбачені певні умови її використання, наприклад: цільовий характер – конкретні цілі, визначені програмою допомоги; підтримка проводиться у визначеній формі – консультації, послуги, навчання тощо. Співпраця відбувається відповідно з положеннями міжнародних договорів.

Міжнародна технічна допомога покликана підвищити якість, регулювання, управління та зміцнення адміністративного потенціалу руху вітчизняних громад до європейських, демократичних стандартів розвитку, покращити інфраструктуру територій, створити стимули до зміцнення громадянського суспільства, взагалі.

Метою міжнародної донорської діяльності в Україні було визначена підтримка місцевих органів влади, шляхом безпосередньої допомоги у прискоренні та зміцненні процесів створення, розвитку чи покращення умов для послідовного розвитку громад за напрямками:

- стратегічного планування життєдіяльності громади;
- вибору шляхів щодо зміцнення місцевої економіки;
- удосконалення засад роботи органів управління;
- формування умов для взаємовигідної співпраці місцевих влади та бізнесу;
- бюджетування та фінансового менеджменту;
- забезпечення доступу громад до проєктних розробок;
- навчання та перекваліфікації трудових ресурсів громади, а також ряд інших.

За результатами вивчення вже реалізованих напрямів, сфер діяльності та отримувачів донорської підтримки, можна сформувати систематизовану схему видів та впливу міжнародної підтримки на економічний розвиток територіальних громад України (рис. 3.3).

Відповідно до положень Бюджетного кодексу України до складу надходжень спеціального фонду бюджету громади включаються і «надходження в рамках програм допомоги і грантів ЄС, урядів іноземних держав, МО, донорських установ» [33].

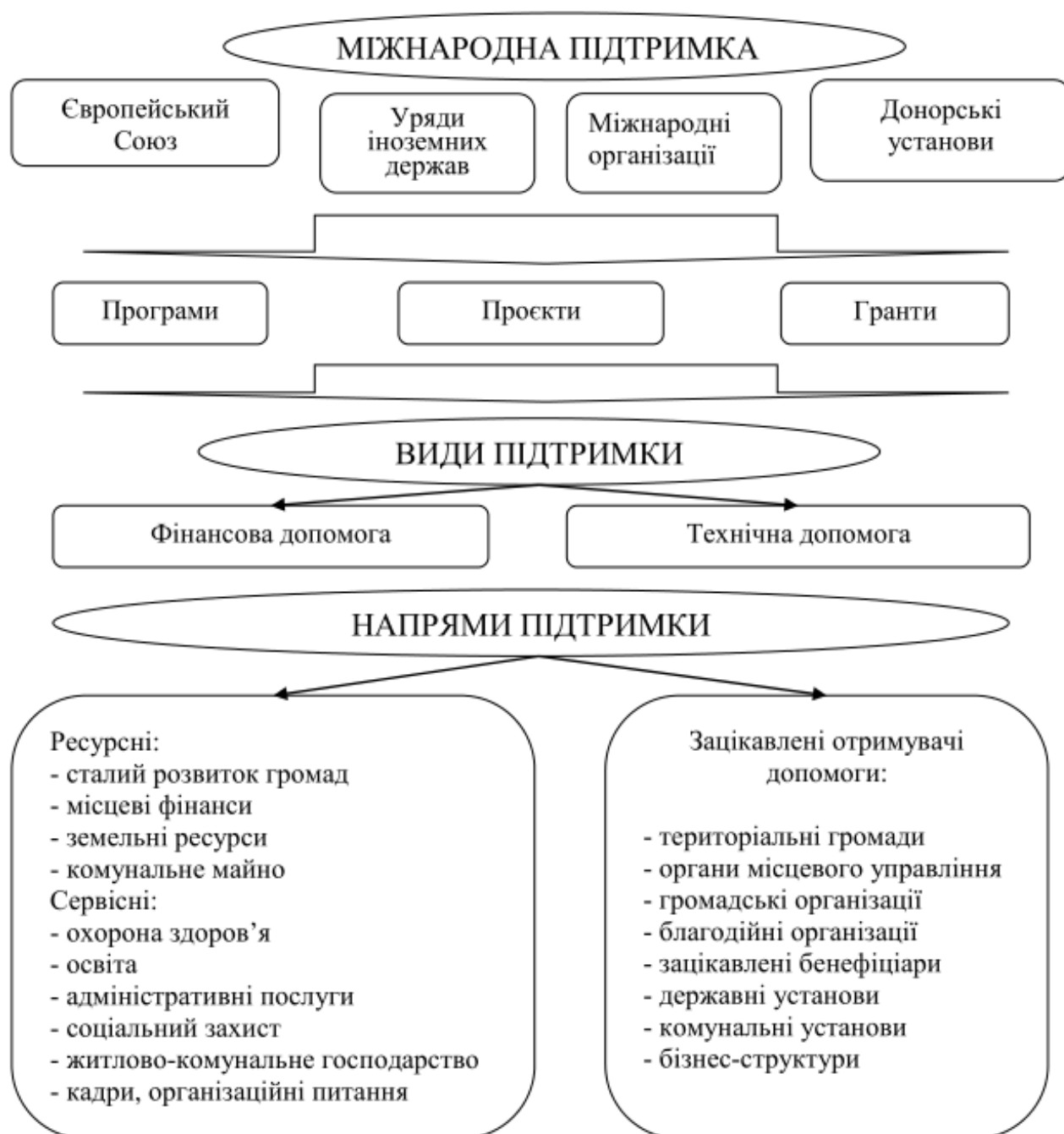

Рисунок 3.3 – Систематизована схема впливу заходів міжнародної підтримки на економічний розвиток територіальних громад України

(побудовано автором за результатами вивчення відкритих аналітичних джерел)

Миколаївська територіальна громада вже має досвід покращення своїх організаційно-управлінських засад реалізації повноважень органам місцевого самоврядування – селищною радою. В свій час (2017-2019 рр.) Миколаївська селищна рада була серед учасників реалізації проекту за Програмою «U-LEAD з Європою» щодо створення підзвітної та прозорою системи місцевого управління,

яка у своїй діяльності спирається на необхідність, в першу чергу, враховувати та забезпечувати потреби місцевого бізнесу та приватного сектору економіки, залучати їх до участі у визначенні та вирішенні всіх нагальних питань території.

З метою покращення доступності та якості адміністративних послуг для місцевого населення був реалізований проєкт по відкриттю в адміністративному центрі громади – селищі Миколаївка центру надання адміністративних послуг.

В такий спосіб відбулася передача на місцевий рівень повноважень із забезпечення населенню, в зручній та більш доступній формах, адміністративних послуг. Цим самим відбулося реальне сприяння мешканцям громади підвищити рівень комфортного проживання на її території.

Відповідно, разом з державою (в особі Фонду регіонального розвитку) Програма «U-LEAD з Європою» забезпечила фінансовою та фаховою допомогою облаштування ЦНАП для Миколаївської ТГ.

Взагалі, Програмою «U-LEAD з Європою» було зроблено значний внесок у підтримку громад в нашій країні, як основних учасників забезпечення місцевого економічного зростання:

- сприяння розвитку їхнього економічного потенціалу;
- покращення якості та наближення до мешканців територіальних громад адміністративних послуг;
- консультаційна підтримка щодо успішного впровадження української адміністративно-територіальної реформи.

Результати всебічного дослідження розвитку місцевого самоврядування в Україні [36, 37] вказують на те, що спостерігається тенденція нестачі виключно бюджетних коштів подібних місцевих покращень власного життєзабезпечення території.

Сьогодні пошук додаткових джерел фінансування бюджету місцевості є не менш актуальним та пріоритетним напрямом діяльності органів місцевого управління. Співпраця з міжнародними донорами надає окремій місцевості можливість такого наповнення шляхом участі у грантових програмах та проєктах за відповідними потребами і обраними шляхами розвитку.

Таким чином, можна стверджувати, що реалізація заходів проєктної міжнародної підтримки, об'єктивно, може допомагати громаді економічно розвиватися та укріплюватися за пов'язаними між собою її головними суб'єктами: територіальна громада (в цілому), місцева влада, власне населення та бізнес-середовище (рис. 3.4).

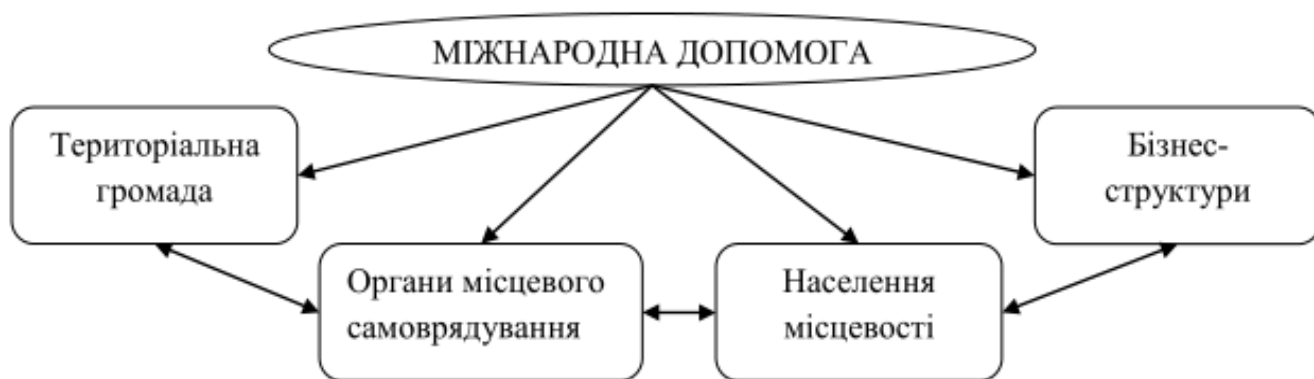

Рисунок 3.4 – Напрямки впливу міжнародної допомоги на стейкхолдерів територіальної громади (побудовано автором за результатами власних досліджень)

Співпраця територіальної громади з міжнародними донорами може сприяти забезпеченню таких пріоритетних шляхів соціально-економічного розвитку території та зміцнення статусу місцевості:

Для територіальної громади, в цілому:

- удосконалення інституційних рамок на основі досвіду найкращих європейських практик;
- закріплення прогресивних засад місцевого самоврядування ;
- поглиблення демократичних процесів розвитку;
- підвищення ефективності, прозорості та управлінської спроможності – Миколаївської селищної ради;
- забезпечення умов для подальшого економічного розвитку громади;
- власне, стимулювання місцевого економічного розвитку на засадах планомірної взаємодії «влада-бізнес-населення»;
- підтримка при реалізації програм відбудови населених пунктів постраждалих від збройної агресії та ін.

Для селищної ради, органу місцевого самоврядування:

- поширення знань та іншого досвіду у процесах місцевого розвитку;
- удосконалення системи управління на демократичних засадах;
- формування дієвого механізму залучення всіх мешканців громади до діалогу місцевою владою та ін.

3. Для мешканців населених пунктів Миколаївської територіальної громади:

- збільшення можливостей та покращення в отриманні адміністративних і комунальних послуг;
- збільшення кількості робочих місць та можливостей для самозайнятості;
- покращення умов життєдіяльності та рівня соціального захисту мешканців;
- підвищення рівня соціальної згуртованості та ін..

4. Для суб'єктів місцевого бізнес-середовища:

- можливості для реалізації ролі соціально-відповідального бізнесу у при реалізації механізму місцевому економічному розвитку;
- збільшення бізнес-ініціатив, зокрема, і щодо міжнародних проєктів, грантів чи інших видів підтримки;
- формування та отримання гарантій розвитку більш сприятливих умов для підприємництва на території громади.

Наведені вище, сфери та шляхи розвитку покликані визначати переваги подальшого зміцнення ресурсного потенціалу території громади та здатні істотно вплинути на вибір шляхів та напрямків економічного розвитку, створення комфортних умов для проживання, реалізації підприємницьких ініціатив, працевлаштування, покращення якості життя населення. В цілому, це має відображатися на формуванні належного рівня сталого економічного розвитку Миколаївської територіальної громади.

Запровадження воєнного стану в країні створило ряд нових викликів, потреб та проблемних питань і у Миколаївській ТГ. Вони пов'язані з наповненням та розподілом видатків місцевого бюджету, соціальним забезпеченням населення та потреб внутрішньо переміщених осіб, забезпечення гарантій безпеки при безпосередній близькості з кордоном країни-агресора.

Станом на кінець 2022 р., це виражалося через занепад (закриття) частини підприємств території громади, як наслідок – зменшення робочих місць та сум сплати до бюджету. В країні були сформовані основні формати фінансової допомоги яких, безпосередньо, стала долучатися і міжнародна спільнота. Комплекс із видів державної та міжнародної допомоги наведений в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3 – Першочергові заходи та види фінансової допомоги від держави та міжнародних організацій під час воєнного стану в країні

Державна допомога	Міжнародна допомога
Населення	
Допомога на проживання ВПО Діти, особи з інвалідністю – 3000 грн. Інші – 2000 грн. (Державний бюджет)	Фінансова допомога для сімей з дітьми (ЮНІСЕФ «Спільно») за категоріями (від трьох дітей віком від 2 до 18 років, з яких 1 дитина з інвалідністю, – 2200 грн. на кожного члена)
Компенсація власникам житла витрат за тимчасове розміщення ВПО (14,77 грн. за кожний людину/день, Державний бюджет та місцеві бюджети)	Фінансова допомога для ВПО (Агентство ООН у справах біженців) – 2200 грн. на кожного (цільові регіони: Вінницький, Дніпропетровський, Закарпатський, Львівський, Тернопільський, Хмельницький)
Забезпечення громадян продовольчими товарами тривалого зберігання (Державний бюджет)	Фінансова допомога для ВПО (Світова продовольча програма ООН) – 2200 грн. на кожного – мах 6600 грн. (Рівненський, Вінницький регіон)
Фінансова допомога для ВПО через платформу єДопомога Платформа об'єднує бізнес, державу, волонтерів, неурядові установи для надання коштів постраждалим від війни	
Фінансова допомога для найбільш вразливих груп ВПО (Мінсоцполітики, Червоний Хрест) з травня 2022 р. – 2500 грн./міс. Розрахована на 1 місяць, продовження – за наявності коштів	
Бізнес-структури	
Фінансова компенсація роботодавцям на заробітну плату ВПО 6500 * 2 міс. (крім бюджетів підприємств)	
Програма безкоштовної релокації підприємств	
Місцеве самоврядування – територіальні громади	
Кошти для надання гуманітарної допомоги та інших потреб цивільного населення	

Джерело: сформовано автором за інформацією публічних джерел

Доволі проблемна, практично, кризова ситуація в країні, викликає великий резонанс у міжнародній спільноті. Представники багатьох передових країн та міжнародних організацій посилили свою діяльність у проєктах з надання та гарантування фінансової та технічної допомоги Україні.

Першочергово, були забезпечені гуманітарні потреби громад, які постраждали від бойових дій та внутрішньо переміщених осіб, в фінансовій допомозі для реконструкції житлового фонду, закладів освіти та медицини, соціальної інфраструктури. Діють програми поступового довгострокового відновлення постраждалих територій. На звільнених територіях, міжнародні партнери реалізують заходи негайної та реальної підтримки в напрямках: подолання загроз здоров'ю населення та довкіллю; відновлення мереж постачання електроенергії; розчищення та видалення небезпечних матеріалів пошкодженої критичної інфраструктури та інше.

За результатами дослідження та узагальнення досвіду міжнародної підтримки розвитку територій, можна стверджувати, що зовнішню допомогу може отримати як громада в цілому, так і окремі її учасники (органи місцевого самоврядування, визначені категорії її мешканців чи суб'єкти підприємництва), але її результативність залежить від активної взаємодії з міжнародними партнерами та між собою всіх учасників об'єднаної територіальної громади.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження (аналізу) та, визначеними в кваліфікаційній роботі, напрямками подальшого розвитку питань забезпечення економічного розвитку сучасної територіальної громади, можна сформулювати наступні висновки.

В ході вивчення теоретичних та методологічних засад теми, було розкрито зміст базових аспектів та складових механізму управління економічного формування та розвитку територіальної громади. Була обґрунтована доцільність використання комплексного підходу до визначення ефективних шляхів формування економічної спроможності територіальної громади на перспективу, в першу чергу, з урахуванням кризового стану сучасних умов для життєдіяльності населення та розвитку суб'єктів підприємництва.

Визначено, що сталість розвитку територіальної громади базується на результатах визначення, впровадженні ефективних моделі та відповідності механізму планування ресурсного забезпечення території для ефективності її економічного зростання.

Розроблення плану економічного розвитку територіальної громади передбачає врахування інтересів всіх зацікавлених учасників відносин – місцевої влади, бізнесу і населення. Реалізація подібного підходу має позитивно впливати на фінансові результати формування місцевого бюджету громади та загальний соціально-економічний ефект від його використання.

Економічний потенціал територіальної громади, як локального суб'єкта господарських відносин – це основа конкурентних переваг, що забезпечують її конкурентоспроможність в економічному просторі області, країни та сприяють підвищенню власної здатності до ефективного функціонування в поточному моменті часу та сталого економічного розвитку в перспективі.

Основою життєздатності та життєзабезпечення громади, звичайно, виступає її функціонуюча економіка, що має функціонувати і під час воєнних дій.

Таким чином, економічний потенціал територіальної громади формують місцеві бізнес-структури, які в теперішніх умовах мають отримувати правову підтримку та пільгові умови для своєї роботи, з метою збереження тих потужностей, що можна врятувати та розвивати.

В цьому контексті, прийнятними рішеннями органів місцевого самоврядування, щодо суб'єктів бізнесу, могли б стати: спрощення оподаткування та належна робота на пільгових умовах; впровадження програм фінансової підтримки на особливих умовах під час воєнних дій; першочергове залучення місцевих підприємств до державних замовлень та ряд інших преференцій. Це сприятиме утворенню нових робочих місць, збільшенню податкових надходжень до бюджету громади, що впливало б і на передумови для економічного розвитку території.

Перелічені чинники були досліджені в другому розділі кваліфікаційної роботи на прикладі стану та умов функціонування Миколаївської територіальної громади та дозволили оцінити рівень їхньої наявності і важливості при реалізації соціально-економічного механізму управління розвитком селищною територіальною громадою за доволі неоднозначних і непростих умов її життєдіяльності в період 2020-2022 рр.

Набув підтвердження той факт, що саме фінансова самодостатність громади дозволила їй набути рис економічної самостійності та утримувати, в заданих обсязі та напрямках, ефективність господарського розвитку території, зважаючи при цьому, в першу чергу, на задоволення потреб та інтересів місцевих мешканців, їхнього доступу до отримання суспільних послуг.

Належний рівень реалізації бюджетного механізму на рівні територіальної громади, а, звідси, і постійне підвищення рівня її фінансової спроможності, були досягнуті, зокрема, завдяки наступним інструментам регіонального менеджменту: належній організації та застосуванню ефективних методів управління на рівні місцевих органів влади; забезпеченню прийнятного ступеню розвитку відносин в громаді, в першу чергу, на засадах соціально орієнтованої ринкової економіки; наявності спроможності нарощувати та реалізовувати місцевий економічний

потенціал; постійного зважання на сучасні технології планування та моделювання бізнес-середовища, сприяння його розвитку; прагненню та дії щодо створення привабливих умов та безпосереднє залучення до взаємовигідних соціально-економічних проєктів підприємців та інвесторів.

Економічний рівень територіальної громади, її життєздатність, бюджетне забезпечення мають прямий вплив на забезпечення рівня конкурентоспроможності як чинника у формуванні умов для співробітництва та бізнес-привабливості території при бажанні розвивати сферу підприємництва, інвестувати, проживати та функціонувати в цій місцевості. При наявності передумов для подібного розвитку, актуальності набувають питання наповнення доходної частини місцевого бюджету.

Максимально ефективним фінансового забезпечення громади дозволить забезпечити весь комплекс програми підтримки формування, функціонування та розвитку структур місцевого бізнесу, створення привабливих умов для впровадження інвестиційних проєктів чи досягнень інновацій. Загальна діагностика ресурсного потенціалу території Миколаївської селищної громади, була спрямована на комплексну оцінку її економічного стану у частині повноти, ефективності та сталості джерел наповнення місцевого бюджету з урахуванням рівня стабільності фінансових потоків та ефективності функціонування суб'єктів підприємницької діяльності території.

Не зважаючи на наявність окремих недоліків при аналізі та проектуванні базових передумов забезпечення економічного потенціалу місцевості, в роботі вдалося обґрунтувати більшість напрямків, що мають прямий вплив на формування місцевого бюджету. До того ж, було сформовано додаткові уявлення про недоліки та переваги місцевого менеджменту, в розрізі забезпечення економічного розвитку, що продукують визначення концептуальних засад перспективних рішень та дій щодо економічного розвитку громади. Все перелічене покликане визначати переваги подальшого зміцнення ресурсного потенціалу території громади та здатні істотно вплинути на вибір шляхів та напрямків економічного розвитку, створення комфортних умов для проживання, реалізації підприємницьких ініціатив, працевлаштування, покращення якості життя місцевого населення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : розпорядження КМУ від 01 квітня 2014 р. № 333. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text> (дата звернення 19.08.2023).
2. Сментина Н. В. Економічний профіль територіальної громади як інструмент активізації місцевого економічного розвитку. *Академічний огляд*. 2020. № 2 (53). С. 29-37. URL: DOI: 10.32342/2074-5354-2020-2-53-3.
3. Інструментарій місцевого економічного розвитку: теорія, методологія, практика: монографія / [Ковальов А. І., Корольова Т. С., Сментина Н. В., Павлова Т. В., Карпов В. А., Фіалковська А. А., Котова І. М.]; за заг. ред. А. І. Ковальова. Київ: ФОП Гуляєва В. М., 2021. 413 с.
4. Вплив війни на бюджети територіальних громад : дослідження Програми USAID DOBRE. URL : <https://decentralization.gov.ua/news/17356> (дата звернення 20.08.2023)
5. Кригін В. В. Формування профілю територіальної громади для забезпечення її ефективного економічного розвитку. Розвиток територіальних громад: правові, економічні та соціальні аспекти : тези доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції 8-9 листопада 2023 р. Миколаїв, 2023. С. 43-45.
6. Вплив війни на бюджети територіальних громад. Аналітичне дослідження показників бюджетів за 2021-2022 роки 60 територіальних громад партнерів Програми USAID DOBRE у 10 областях України. Київ. 2023. 127 с.
7. Бойко А. Планування регіонального розвитку в Україні. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2017. № 1. С. 19-35.
8. Качний О. С. Теоретико-методологічні засади державного управління соціально-економічним розвитком регіонів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 21. С. 66-68.
9. Bryson J. M., Roering W. (2018). Applying private sector planning in the public sector (eds.). Strategic planning: threats and opportunities for planners. Washington, DC:

Planners Press (APA). Journal of the American Planning Association. Volume 53, Issue 1. Pages 9-22.

10. Заблодська І. В., Гречана С. І. Методичні підходи щодо ідентифікації об'єднаних територіальних громад. *Економіка України*. 2021. № 2. С. 52-62.

11. Кригін В. В. Методологія аналізу соціально-економічного розвитку територіальної громади. *Матеріали Всеукраїнської наукової конференції студентів і аспірантів, присвяченої Міжнародному дню студента (13-17 листопада 2023 р.)*. Суми, 2023. С. 310.

12. Соколова А., Тошнюк А., Мартинюк М. Особливості та завдання механізму забезпечення сталого розвитку сільських територій в умовах децентралізації. *Економічна наука*. 2022. С. 197-201.

13. Коломицева О. В., Кулик Ю. С. Особливості міжрегіональної взаємодії в контексті реалізації міжнародних проектів: монографія. Global Partnership for Local Sustainable Development: Modern Trends and Best Practices / ed. by L. O. Petkova, O. Yu. Berezina, Andrzej Kryński. Czestochowa, 2018. P. 129-138.

14. Полішкевич Л. Д. Підтримка міжнародної спільноти як інноваційний інструмент взаємодії об'єднаних територіальних громад та громадськості в сфері надання адміністративних послуг. *Науково-практичне забезпечення розвитку та співробітництва об'єднаних територіальних громад: матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю, (м. Дніпро, 30 жовтня 2018 р.)*. Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2018. С. 212-215.

15. Сахно Т. А. Теоретичні аспекти феномену «територіальна громада»: поняття та ознаки. *Вісник Одеського національного університету*. 2021. Т. 26. Вип. 1 (86). С. 98-103.

16. Про місцеве самоврядування в Україні: закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 19.08.2023).

17. Butkovic L. L., Tomsic D., Kaselj S. Collaborative strategic view in corporate social responsibility – construction industry case. *Business Systems Research*. 2021. Vol. 12. No. 1. P. 144-163.

18. Забезпечення сталого розвитку України в контексті глобального партнерства: монографія / за заг. ред. Л. О. Петкової, О. Ю. Березіної, І. Г. Гончаренко / Черкас. держ. технол. ун-т. Черкаси, 2019. С. 335.

19. Заблодська І. В., Гречана С. І. Методичне забезпечення формування ідентифікаційного профілю територіальної громади. *Регіональна економіка*. 2021. Вип. 2. С. 5-14.

20. Interregional partnership as a background for the sustainable development: European facet / I. Zabłodska, K. Sieriebriak, O. Kolomytseva et al. *European Journal of Sustainable Development*. 2019. Vol. 8. URL : <http://ecsdev.org/ojs/index.php/ejsd/article/view/805/800>.

21. Методика формування спроможних територіальних громад : інструкція, затверджена постановою Кабінету міністрів України від 8 квітня 2015 р. № 214. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення 12.09.2023).

22. Кушнірецька О. В. Моніторинг соціально-економічного розвитку ОТГ: організаційно-методичне забезпечення. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2018. Вип. 5 (133). С. 70-82.

23. Chyzh V., Sakhno T. Corporate social responsibility in the development of territorial communities of Ukraine. *European Journal of Sustainable Development (EJSD)*. 2020. Vol. 9. No. 3. P. 39-50. URL: DOI: 10.14207/ejsd.2020.v9n3p39.

24. Methods and techniques of motivation of subjects of regional economy for innovative improvement / L. Prodanova, S. Sudomyr, V. Niziaieva et al. *International Journal of Scientific & Technology Research*. 2020. Vol. 9. Iss. 03. P. 1196-1200. URL: <http://www.ijstr.org/final-print/mar2020/Methods-And-Techniques-Of-Motivation-Of-Subjects-Of-Regional-Economy-For-Innovative-Improvement.pdf>.

25. Мінцифра презентувала платформу «Дія. Цифрова громада» для цифрових лідерів у регіонах / М-во та комітет цифрової трансформації України. 2022. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/mintsifra-prezentovala-platformu-diyatsifrova-gromada-dlya-tsifrovikh-lideriv-u-regionakh>. (дата звернення 19.09.2023)

26. Місцевий економічний розвиток у територіальних громадах: корисні

поради та кращі практики, розроблено в межах Програми USAID «Децентралізація приносить кращі результати та ефективність» (Програма USAID DOBRE): посібник. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/717/MER_2021_WEB.pdf. (дата звернення 07.10.2023).

27. Місцеві бюджети. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua/> (дата звернення 23.10.2023).

28. Сахно Т. А. Економічне забезпечення діяльності об'єднаних територіальних громад. *Бізнес Інформ*. 2020. Вип. 1. С. 135-142.

29. Conceptual foundations of evaluation and forecasting of innovative development of regions / K. Boiarynova, O. Popelo, S. Tulchynska et al. *Periodica Polytechnica Social and Management Sciences*. 2022. Vol. 30 (2). P. 164-174. DOI: <https://doi.org/10.3311/PPso.18530>.

30. Сумська область. Децентралізація. URL: <https://decentralization.gov.ua/areas/0542> (дата звернення 23.10.2023).

31. Інвестиційни паспорт / Investment overview. Офіційний веб-сайт Миколаївської селищної ради. URL: <https://mykolaivska-gromada.gov.ua/> (дата звернення 25.10.2023).

32. Статистичний збірник Сумської області за 2021 рік / за ред. Л. І. Олехнович. Суми: Головне управління статистики у Сумській області, 2022. 424 с.

33. Бюджетний кодекс України: закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws> (дата звернення 27.10.2023).

34. Податковий кодекс України: закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws> (дата звернення 27.10.2023).

35. Бюджет Миколаївської селищної територіальної громади. Відкритий бюджет. Місцеві бюджети. URL: <https://openbudget.gov.ua/local-budget/1850500000/info/indicators> (дата звернення 30.10.2023).

36. Макроекономічне дослідження Україна 2022/2024. Capital Times. Global Scope. International M&A Advisors. 2022. 24 с.

37. Економічна діяльність. Економічна статистика. Державна служба статистики України URL: <https://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 23.10.2023).